

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут соціально-гуманітарного менеджменту
Кафедра журналістики та PR менеджменту

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступення магістра
на тему: **«Специфіка висвітлення в медіа позиції українських
православних церков щодо російсько-української війни»**

Виконала студентка 2 курсу, групи ЗМЖ-2
спеціальності 061 Журналістика
ОПП «Журналістика»
Якуніна Катерина Ігорівна

Керівник – кандидат філологічних наук, доцент
Годунок Зоряна Валентинівна
Рецензент – кандидат історичних наук, доцент
Світлана Василівна Филипчук

Острог, 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Особливості висвітлення релігійної тематики в українських мас-медіа.....	5
1.1. Проблема релігійних медіа та релігійної журналістики в Україні.....	5
1.2. Жанрово-тематична характеристика релігійних медіа.....	17
Розділ 2. Висвітлення позиції українських православних церков щодо російсько-української війни у релігійних ЗМК.....	21
2.1. Транслявання позиції щодо російсько-української війни через офіційні ЗМК українських православних церков.....	21
2.2. Контент-моніторинг публікацій РІСУ щодо позиції українських православних церков щодо російсько-української війни.....	41
Розділ 3. Висвітлення позиції українських православних церков щодо російсько-української війни у всеукраїнських громадсько-політичних ЗМК.....	49
3.1. Тема православ'я в умовах війни у всеукраїнських ЗМК та місце УПЦ в них.....	49
3.2. Позиція ПЦУ щодо російсько-української війни: ретрансляція у всеукраїнських ЗМК.....	54
Висновки.....	59
Список використаних джерел та літератури.....	63

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В українському медіа простір за останні роки домінує тема війни – російсько-української війни. У різні місяці, в залежності від інфоприводів, повідомлення на цю тему створювалось та публікувалось десятками, а у перші місяці війни – сотнями на день. На 22 місяці повномаштабної війни ця тема нікуди не зникла, та ще й «обросла» гібридними вкидами, політично ангажованими повідомленнями та традиційним українським «хто винен і що робити?». Доповнює цю «палітру» питання українського православ'я та ролі\діяльності православних церков у війні.

Конфліктогенність православного середовища України актуалізує дослідження позиції православних церков України щодо російсько-української війни та її висвітлення у ЗМК. Більше того, громадсько-політичні ЗМК України часто упередженно висвітлюють ту чи іншу релігійну подію. Більше того, в Україні існують проблеми із професійністю релігійних журналістів.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є аналіз специфіки висвітлення в медіа позиції українських православних церков щодо російсько-української війни.

Виходячи із актуальності обраної теми та предметно-об'єктної специфіки дослідження, для досягнення поставленої мети заплановано реалізацію наступних дослідницьких завдань:

- проаналізувати особливості висвітлення релігійної тематики в українських мас-медіа;
- охарактеризувати позицію щодо російсько-української війни яка висвітлюється офіційними ЗМК українських православних церков, порівняти її;

- провести контент-моніторинг публікацій РІСУ щодо позиції українських православних церков щодо російсько-української війни;
- провести моніторинг та контент-аналіз теми православ'я в умовах війни у всеукраїнських ЗМК та місце УПЦ в них;
- висвітлити позицію ПЦУ щодо російсько-української війни яка ретранслюється у всеукраїнських ЗМК.

Об'єктом роботи є позиція українських православних церков щодо російсько-української війни, а **предметом** – специфіка висвітлення в медіа позиції українських православних церков щодо російсько-української війни.

Джерела дослідження. Дослідження спирається на масив публікацій всеукраїнських, регіональних, релігійних ЗМК та матеріалів з офіційних сайтів православних церков України.

Стан наукової розробки проблеми. Тема дослідження є новою для українського та світового наукового простору. Разом з тим, окремі елементи представленні у дослідженнях Ален Дж., Вишивана Х., Скленар І. (проблема релігійної журналістики та релігійних медіа) Бойко А., Голік О., (жанрово-тематична характеристика релігійних медіа), Кагамлик С., Обушний М., Козиряцька С., Комінко Ю., Петрушкевич М. (висвітлення діяльності релігійних організацій в Україні).

Методологічну основу дослідження складатимуть загальнонаукові методи пізнання: аналіз та синтез, узагальнення, конкретизації, порівняння. Для відстеження позиції православних церков в Україні використовувалися спеціальні методи: контент-аналіз, контент-моніторинг, медіа-моніторинг, метод математичної статистики, визначення індексу медіалоюльності та тональності заголовків, кількісний та якісний аналізи. Робота ґрунтується на засадах принципів об'єктивності та неупередженості, системності.

Вибіркою для контент-моніторингу та контент-аналізу стали офіційні сайти УПЦ, ПЦУ, колишньої УПЦ КП та Інтернет-видань – РІСУ, Hromadske.tv, Espresso.tv, Радіо свобода, Zaxid.Net, Суспільне, Укрінформ, Українська правда. На таких ресурсах як РІСУ, Українська правда, де

релігійна тематика висвітлюється досить широко, проаналізовано весь матеріал за темою дослідження опублікований у період березень 2022 р. та листопад 2023 р., проведено його групування за темами, жанрами, порівняння кількості публікацій та визначений індекс медіалоюльності та тональності заголовків. У таких виданнях як Hromadske.tv, Espresso.tv, Радіо свобода, Zaxid.Net, Суспільне, Укрінформ, вибірка для контент-аналізу та контент моніторингу формувалася шляхов застосування тегування сайту за такими поняттями: «церква», «війна», «УПЦ», «ПЦУ», після чого також застосовувалося групування за темами, жанрами, порівняння кількості публікацій та визначений індекс медіалоюльності та тональності заголовків.

Для аналізу офіційної позиції представників православних церков України використано медіа-моніторинг – зіставлення вихідної інформації (самого звернення) через офіційні канали (сайти, сторінки в соц. мережах) та їх ретрансляцію світськими та релігійними медіа з наступним аналізом «настрою» цих матеріалів та читацької спрямованості видання.

Теоретична та практичне значення роботи полягає в тому, що залучаючи комплекси джерел і враховуючи відомі теоретико-методологічні концепції, буде здійснено комплексний аналіз та моніторинг позиції православних церков України та висвітлення її в українських ЗМК. Висновки та результати дослідження були використанні для підготовки наукометричної статті до журналу «Youth Voice Journal's» та фахової статті до журналу «Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філософія». Висновки, зроблені в дослідженні, можуть бути також використані для подальшого дослідження у сфері журналістики, суспільної комунікації, державно-церковних відносин та ін.; написанні наукових, аналітичних праць, навчально-методичних матеріалів, розробці курсів та ін.

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів (6 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (65 позицій). Загальний обсяг роботи складає 70 сторінок.

Розділ 1

Особливості висвітлення релігійної тематики в українських мас-медіа

1.1. Проблема релігійних медіа та релігійної журналістики в Україні

Україна – поліконфесійна держава, яка зберігає принцип невтручання у діяльність релігійних організацій та не допускає впливу останніх на державні процеси. Разом з тим, з розвитком демократичних процесів в Україні розвиваються і її соціальні інститути. На сьогодні, релігійні організації України мають можливість створювати власні медіа-ресурси: традиційні – газети, журнали, альманахи, радіо- та теле- передачі (канали), та нові – інтернет-сторінки, ютуб-канали, сторінки в соціальних мережах, блоги та ін.

З початку незалежності України найбільш популярними ЗМК для релігійних організацій була релігійна (церковна) преса (наприклад, «Єпархіальні вісті», «Церковна газета», «Церковна православна газета», «Вісник прес-служби», «Світильник», «Моя церква» та ін.). Подібні видання створювалися при єпархіях та управліннях, їх тираж налічував від 1000 до 3000 примірників. Традиційним рубриками у такій пресі були: релігійний календар, обряди та традиції, місцеві новини, звернення священнослужителів та архиєреїв, вітання та ін. Проте охоплення аудиторії таких видань обмежувалося географічно – територією єпархії, парафії та ін.

З розвитком комунікаційних технологій та запитом суспільства при церковних управліннях почали створюватися прес-служби чи інформаційні єпархіальні відділи, які на сьогодні відповідають за інформування громадськості про останні новини в релігійному житті, за публікацію звернень офіційних представників церкви та ін.

На сьогодні каналом комунікації Української православної церкви (далі – УПЦ) є: офіційна мережа сайтів УПЦ – <https://church.ua/>, сайт

Синодального інформаційно-просвітницького відділу УПЦ – <https://news.church.ua/>, та російськомовний сайт «Україна Православна» – <http://pravoslavye.org.ua/>. УПЦ представлена також у соціальних мережах (телеграм, фейсбук («Центр інформації УПЦ» (<https://www.facebook.com/church.information.center/>)) та ютубі – Офіційний канал Синодального Інформаційно-просвітницького відділу Української Православної Церкви (<https://www.youtube.com/@church-ua>). Православна церква України (далі – ПЦУ) використовує офіційний сайт – <https://www.pomisna.info/>, сайт «Патріархія On-line» – <https://patriarchia.org.ua/>, соціальні мережі: персональні сторінки Предстоятеля ПЦУ Епіфанія у фейсбук, телеграм, інстаграм та загальноцерковні, такі як офіційна сторінка ПЦУ у фейсбук <https://www.facebook.com/Orthodox.in.Ukraine>, ютуб-канал ПЦУ – <https://www.youtube.com/channel/UCFgJSKKWeYsoJLeJoeQVFdg>.

Інформаційний простір українського православ'я також представлений сайтом колишньої Української православної церкви Київського Патріархату (<https://www.cerkva.info/>), який сьогодні є майданчиком для оприлюднення звернень Почесного Патріарха УПЦ Філарета. Метою діяльності цих медіа-ресурсів є висвітлення офіційної інформації Церков (звернень, рішень), новини з життя та діяльності громад релігійних організацій, відомості про єпархії, єпископат, статистичні дані. На сьогодні діяльність інтернет ЗМК є найбільш дієвою, адже дозволяє швидко та своєчасно доносити інформацію та не обмежена обсягом друкованого видання.

Окрім зазначених ресурсів, релігійними медіа в Україні однозначно можна назвати Релігійно-інформаційну службу України (далі – РІСУ) – www.risu.org.ua, яка позиціонує себе як незалежне релігійне медіа. Цей ресурс пропонує величезний масив інформації – від щоденних новин у режимі нон-стоп, до моніторингу релігійних ЗМІ, аналітичних матеріалів на релігійну тематику, статистичної інформації та ін.

Фактично, в сучасній Україні окрім класичного поділу медіа на традиційні та нові, наявний поділ на світські та конфесійні (релігійних) медіа за критерієм права власності, а не спрямування. Особливістю ЗМК, що належать релігійним організаціям є:

1) надання лише «офіційно дозволеної» релігійної інформації (зауважимо, що під поняттям «релігійна інформація» маємо на увазі не лише відомості про концептуальні основи тієї чи іншої релігії, функціонування конфесій, але й висвітлення широкого кола соціально значущих чи політичних питань, щодо яких церкви та релігійні організації окреслюють свою позицію);

2) замовчування «невигідної інформації» – новин, які набули розголосу у світських ЗМІ, однак з якихось причин можуть дискредитувати церкву;

3) висвітлення позитивної діяльності церкви, зокрема у сфері благодійництва, її ролі в націєтворчих процесах, у духовному відродженні тощо. При цьому звичним явищем на сьогодні є використання як «білого піару», так і «чорного», що з боку деяких конфесій передбачає вибудовування комунікації з використанням методів переконання, навішування ярликів, технології залякування (як, наприклад, УПЦ МП перманентно розставляє акценти на «канонічності» своєї конфесії, дискредитуючи інших («сектанти», «розкольники» тощо), або пробуджує страх «бути відрізанним від Божої благодаті» через належність до інших релігійних громад)¹.

Проте не потрібно забувати, що існування таких медіа та\чи робота релігійного журналіста повинна орієнтуватися на виконання конкретних завдань – популяризації, роз'яснення, просвіти з релігійної тематики. На думку А. Юраша, основоположними завданнями є:

– роз'яснювати релігійну доктрину з метою зміцнення релігійних переконань віруючих, виробляти у них стійкий імунітет до атеїстичних та

¹ Козиряцька С. (2018) Церква, політика та ЗМІ: від маніпулятивних технологій до рівноправної комунікації. Матеріали 7-мої міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація, суспільство» (17-19 травня 2018 р.). С. 233

іншоконфесійних впливів, формувати вміння свідомо й аргументовано відстоювати свої переконання;

– популяризувати основи релігійного вчення для іншоконфесійної та атеїстичної аудиторії, вести теологічну та церковно-історичну полеміку та дискусії;

– інформувати прихильників цього віросповідання та всіх, хто потенційно цікавиться релігійною проблематикою, про різні аспекти церковного життя;

– оцінювати з позицій певної ідеології події всіх сфер (політичної, економічної, культурної тощо) життєдіяльності суспільства задля вироблення специфічно церковного погляду на всі ці проблеми².

Щодо світських ЗМК, то варто відзначити, що для них важлива резонансність, сенсаційність – продаваність продукту, а не всі релігійні теми є такими. Як зазначив речник Київської Митрополії Євстратій Зоря, «власники й керівники медіа вважають, що релігійна тематика “нерейтингова”»³. На думку Дж. Алена, «перепонами» для висвітлення релігійних тем є те, що релігію не сприймають серйозно, існує розділення, фрагментація медіа-ринку; не враховується темп новинного ринку; існує певна поверховість висвітлення тем з релігійного життя.⁴

За таких умов, незважаючи на розвиток комунікаційних технологій в українському медіа просторі, в тому числі у релігійній сфері, все ж спостерігається проблема у сфері релігійної журналістики. На сьогодні «релігійними журналістами» в Україні можна назвати одиниці спеціалістів, які в основному є вихідцями із конфесійного середовища, науковцями (істориками, релігієзнавцями, політологами, культурологами), self made – спеціалістами.

² Комінко Ю.М. Релігійна тематика на сторінках українських загальнонаціональних видань. <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1455>

³ Данькова Н. (2019) Євстратій Зоря: «Власники й керівники медіа вважають, що релігійна тематика “нерейтингова”». <https://detector.media/infospace/article/171533/2019-10-14-ievstratij-zorya-vlasnyky-y-kerivnyky-media-vvazhayut-shcho-religiyna-tematyka-nereytyngova/>

⁴ Алєн Дж. (2014) Церква та світські ЗМІ – “однаково винуваті”. <http://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/tserkva-ta-svitski-zmi-odnakovo-vynuvati/>

Подібна ситуація призводить до досить негативних прикладів у журналістській практиці, які на жаль не є поодинокими. Так, у своїй статті І. Скленар наводить наступні приклади:

- звернення до владик «пане», «господин», або «еміненціє», «превелебносте» до тих єпископів, в церковній традиції яких такого етикету не передбачено;

- не підготовленість до інтерв'ю, банальне незнання актуальної релігійної інформації;

- низька якість публікацій аналітичного характеру, які формують релігійні цінності читацької аудиторії (тематично: питання віри людини, її шлях до релігійного самоусвідомлення, місце в релігійній громаді, становище конкретних конфесій в українському суспільстві, майнові відносини релігійних громад із державою тощо);

- «доручення» написання публікацій з релігійної тематики працівникам, які відповідають переважно за культурну тематику або проблеми суспільства⁵.

Окрім того, релігійний журналіст повинен володіти професійною та спеціалізованою термінологією. Професорка, філологиня КНУ ім. Т. Шевченка Алла Бойко у своїх публікаціях звертає увагу на потребу формування посібника для працівника мас-медіа з релігійної тематики, в якому б були зібрані рекомендації за темами:

1. Правила використання нейтральних висловів щодо релігійних конфесій замість негативних (краще вживати поняття «звернення в релігію», а не «вербування»; вживати словосполучення «послідовник віровчення» або «прихожанин общини» замість «адепт» або ще більш негативно забарвлене «зомбі»; користуватися цілком нейтральним словом піст, а не говорити «насильницьке позбавлення їжі»; «місіонерська діяльність» звучить краще, ніж «експансія»; «жертвне служіння» – цілком справедливе визначення

⁵ Скленар І. Специфіка роботи сучасного журналіста з релігійною інформацією. https://risu.ua/specifika-roboti-suchasnogo-zhurnalista-z-religiynoyu-informaciyeyu_n16056

стосовно релігії, і краще вживати це словосполучення, а не слово «рабство»; «навертання до віри» більш принаadne, ніж «промивка мізків»; пожертвування коштів на релігійну організацію не може називатися «здиством і шахрайством»; словосполучення «релігійна община» коректніше, ніж емоційно забарвлене «вовче лігво» або законодавчо не закріплене поняття «секта» тощо);

2. Заміна стереотипних понять та визначень (священнослужителів та прихильників Православної церкви України, колишньої УПЦ КП та УАПЦ не можна називати в мас-медіа «філаретовцями», «автокефалістами» або «розкольниками». Замість них краще вживати поняття парафіяни, віруючі, прибічники ПЦУ. Некоректним вважається вживання щодо українців термінів «малороси», «малоруси», «молодші брати і сестри», «южнорусская народність» тощо);

3. Використання науково визнаних термінів та понять: релігійне об'єднання, релігійна організація, релігійна група або новий релігійний рух, культ.⁶

В Україні є проблеми із висвітленням релігійних тем у ЗМК, адже інформація подається не точно, не повно, а інколи й частково викривлено. Ще гірша ситуація спостерігається із написанням матеріалів канонічного, догматичного, обрядово-культурного спрямування: «Здебільшого матеріали супроводжуються емоційною лексикою, містять мову ворожнечі та не відокремлюють факти від коментарів. Це стосується матеріалів як про священників, так й про вірян УПЦ МП»⁷

Однією із визначальних причин такої ситуації є відсутність фахової підготовки журналістів у ЗВО України у сфері саме релігійної журналістики. Проте, як зазначає Дж. Алєн, для того, щоб бути професійним релігійним журналістом потрібно просто дотримуватись принципів журналістської етики та бути професіоналом у своїй справі: «принципів доброго

⁶ Бойко А. А. Характер висвітлення етнорелігійної проблематики у мас-медіа України. <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1968>

⁷ Вишивана Х. (2018) Перспективи розвитку християнських мас-медіа України: професія релігійного журналіста. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. Випуск 44. С. 168

журналістського ремесла є чотири (подібно до того, як ми говоримо про чотири ознаки Церкви: одна, свята, апостольська, соборна) – це рівновага, чесність, повнота і, що найважливіше, точність. Рівновага – треба висвітлити всі точки зору і не ставати на бік якоїсь одної з них. Чесність – не працювати карикатурно чи стереотипно, а описувати людей так, щоб вони самі себе впізнали. Повнота означає подавати історію повністю, а не частково. Точність – це відданість фактам, перевірка фактів»⁸. Більше того, релігійний журналіст повинен дотримуватись окрім принципів об'єктивності і неупередженості, ще й принципів позаконфесійності та толерантності у своїй роботі.

У посібнику «Церква і медіа. Сім кроків до порозуміння»⁹ прописані наступні вимоги до журналістів, які працюють в релігійній сфері чи з релігійною темою:

- знання, досвід, талант, які характеризують професійного журналіста; якщо в редакції немає такого медійника, то потрібно його знайти;
- обережність у висловлюваннях, а особливо при вживанні релігійної лексики;
- два головних правила для написання текстів на релігійну тематику: доступність викладу для читача та точність із точки зору Церкви (духівництва, наукових співробітників, вірян);
- журналіст не має брати за основу лише факт, адже свідчення і погляди людей, які ґрунтуються на власному релігійному досвіді, можуть стати цінними прикладами у реальній історії.

За таких умов, релігійний журналіст буде виконувати важливі соціальні функції (за пропозицією Ю. Комінко):

1. Інформувати громадськість про церковно-релігійні події як загальнодержавного характеру, що мають значення для всього суспільства,

⁸ Алєн Дж. (2014) Церква та світські ЗМІ – “однаково винуваті”. <http://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/tserkva-ta-svitski-zmi-odnakovo-vynuvati/>

⁹ Церква і медіа. Сім кроків до порозуміння. Підручник. РІСУ, 2012.

так і стосуються життєдіяльності певної релігійної громади, окремої релігійної організації.

2. Висвітлювати діяльність церковно-релігійних організацій, давати достатній обсяг інформації, щоб читачі могли скласти уявлення про принципи та особливості функціонування тих чи інших релігійних структур.

3. Роз'яснювати читачам у максимально доступній формі особливості релігійних доктрин і вчень, їхні переваги та недоліки, еволюцію, місце в історії держави, значення для народу, що дозволить сформувати у читацької аудиторії уявлення про релігійну панораму в країні.

4. Розповідати про церковні традиції, релігійні вірування українського народу з метою повернення нації до духовних джерел, передання історичного досвіду у вирішенні суспільно-політичних, культурних і моральних проблем.¹⁰

Писати про релігійне життя складно ще й тому, що «часто ми бачимо, що Церкви недолюблюють журналістів, які постійно лізуть зі своїми камерами й диктофонами у «свята святих», а журналісти побоюються церковників, бо не завжди знають, де і як стати, як правильно звернутися і як називається та чи та річ у храмі»¹¹.

Прикладом у освоєні нових масмедіа може стати діяльність ПЦУ. У XXI ст. інтернет-сторінки церков, єпархій, парафій та онлайн-масмедіа релігійних організацій стали невід'ємною частиною їх діяльності. Диджиталізація ж обрядово-культової практики православних громад України актуалізувалася у період пандемії Covid-19 та продовжується надалі. Разом з тим, інформування та доступність для віруючих є не єдиними причинами залученості релігійних організацій України до процесів цифровізації та диджиталізації. Так, заснований ще у 2016 р. Відкритий Православний Університет Святої Софії-Премудрості (далі – ВПУ) – «освітній заклад неklasичного типу, що об'єднує віруючих різних релігій і

¹⁰ Комунко Ю.М. Релігійна тематика на сторінках українських загальнонаціональних видань. <http://journal.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1455>

¹¹ Вишивана Х. (2018) Перспективи розвитку християнських мас-медіа України: професія релігійного журналіста. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. Випуск 44. С. 168

конфесій, які мають активну громадянську позицію та займаються освітою і просвітою» (<https://oou.org.ua/>), – є прикладом активного залучення нових інформаційних технологій та механізмів масової комунікації у свою діяльність. За словами ректора Г. Коваленка, створення в 1998 р. першого в Україні православного інтернет ресурсу було зумовлене необхідністю «в режимі реального часу давати відповіді на актуальні для суспільства питання»¹². Тому традиційними для ВПУ вже стали онлайн-лекції, семінари, конференції, які сприяють реалізації освітніх програм дистанційної та післядипломної освіти у співпраці із українськими та закордонними ЗВО. Ідея, закладена в місію діяльності ВПУ – «Відкрите Православ'я», – реалізується не лише через широке залучення зацікавлених осіб різного релігійного, політичного, ідеологічного переконань, а й через доступність ідей, матеріалів, ресурсів продукованих ВПУ.

Так, проєкт «Премудрість-online» (<https://oou.org.ua/wisdom-online/>), зорієнтований на популяризацію тем богословського, філософського, історичного, релігієзнавчого і культурологічного спрямування через всесвітню мережу та платформу YouTube. Проєкт «Біблійні читання» (<https://oou.org.ua/biblijni-chytannya/>), що виходить в живу через платформу Facebook, пропонує богословську та інформаційно-аналітичну ретроспективу текстів Біблії в контексті православного літургійного календаря від Георгія Коваленка, ректора ВПУ. В межах проєкту «Теле-університет», який реалізувався спільно із телеканалом 1+1, відбувається трансляція циклу документальних науково-пізнавальних фільмів «Таємний код віри» (<https://oou.org.ua/mystery-code-of-faith/>). Вісім епазодів: «Язичництва та християнство», «Делікатні питання в релігії», «Гендерна рівність і роль жінки у християнстві», «Великдень і сенс цього свята», «Історія святих писань», «Церква та наука», «По жертва або свідома допомога», «Релігійна спільнота майбутнього», – пропонують релігієзнавчий аналіз релігійних

¹² «Цифрове богослів'я» у Відкритому православному університеті. <https://oou.org.ua/2019/10/27/devyat-misyacziv-cyvrovogo-bogoslovya-kogo-narodyat-daremskyj-universytet-ta-ukrayinske-prosvitnyctvo/>

стереотипів, важливих питань буттєвості релігії у сучасному суспільстві, дослідження на основі аналізу текстів Біблії, Корану, Тори, манускриптів та ін.

З жовтня 2019 р. ВПУ, Діджитальний центр теології Даремського університету та християнський центр «Реаліс» започаткували нову освітню програму «Цифрове богослів'я». Мета програми: надати загальний вступ до цифрового богослов'я як частини більш широкого богословського проекту в його історичному та інтелектуальному розвитку; допомогти студентам у розумінні християнської думки різних традицій в їх історичному, соціальному та культурному контексті; допомогти студентам критично оцінювати і розбиратися у діджитал культурі та її впливі на сучасне суспільство; дослідити богословську етику діджитальної культури; зрозуміти, як зміни, що відбуваються в церкві завдяки діджитал культурі, впливають на місію Церкви¹³. Модулі програми міждисциплінарні та поєднують знання із теології, культурології, етики та сучасних цифрових технологій. Окрім освітньої, освітня програма має й просвітницьку мету, а саме: «відстежувати, як богослов'я корелюється з повсякденням, досліджувати нові проблеми, що виникають у зв'язку із цим, викладати програми, пов'язані з практичним богослов'ям і, як наслідок – організовувати проекти, які в подальшому служитимуть суспільству»¹⁴.

За останні три роки ПЦУ активно освоює віртуальний простір. Релігійна організація має свій ютуб-канал (<https://www.youtube.com/@user-nz7tm7sr8u/featured>) з понад 41 тис. підписників, Предстоятель Української Православної Церкви Блаженніший Митрополит Київський і всієї України Епіфаній має акаунти в Facebook, Instagram і Twitter. А у 2021 р. ПЦУ запустила власний мобільний застосунок «Моя Церква» (bit.ly/3lqX7YP, apple.co/3hyL22F). Застосунок пропонує інформацію найбільш затребувану вірянами у 5 розділах: «новини»; щоденні ранкові та вечірні «молитви», які

¹³ «Цифрове богослів'я» у Відкритому православному університеті. <https://oou.org.ua/2019/10/27/devyat-misyacziv-cyfvovogo-bogoslovy-a-kogo-narodyat-daremskyj-universytet-ta-ukrayinske-prosvitnyctvo/>

¹⁴ там же

для зручності вірян організовані за принципом звичайного молитовника; «календар»; «карта» храмів (перша офіційна онлайн-карта храмів ПЦУ, яка постійно доповнюється та оновлюється, організована на основі карт Google) та розклад богослужінь, храмових свят та контакти кожного храму; «особистий кабінет» з можливістю персоналізувати застосунок та онлайн-чат зі священником¹⁵. З моменту запуску застосунку, як повідомляє отець ПЦУ Михайло Омелян, найпопулярнішим розділом став онлайн-чат зі священнослужителем. Питання, які пінімаються у бесідах різні, проте «якщо людина хоче далі спілкуватися, то їй пропонуються зустрічі та духовна підтримка оффлайн»¹⁶.

Проте, долучення релігійних організацій до цифрового світу має не лише застороги від традиціоналістів, а й несе реальні загрози у сфері шахрайства, обману (фейків) та ін. Так, у липні 2023 року запусився проєкт – портал «Є-Церква», який пропонував «під прапором» ПЦУ замовлення сакральних послуг онлайн, купівлю через нього церковні товари за завищеними цінами. Цей портал активно популяризувався через месенджери та соціальні мережі, то ж інформаційно-просвітницький відділ Дніпропетровської єпархії ПЦУ виступив з офіційним повідомленням про непричетність ПЦУ до створення порталу «Є-Церква». Поверхове ознайомлення з інформацією на цьому порталі показує низький рівень богословської обізнанності його авторів, заангажованість матеріалів забобонами та народними віруваннями. Як з'ясувало журналістське розлідування, цей портал запустили два молодих «бізнесмени», фахівці у сфері ІТ-маркетингу та таргетованої реклами з Дніпропетровщини за підтримки місцевих священнослужителів УПЦ МП¹⁷. Використовуючи рівень підтримки ПЦУ в українському суспільстві та наявний аналог –

¹⁵ Православна Церква України запустила власний мобільний застосунок "Моя Церква". <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/pravoslavna-tserkva-ukrayiny-zapustyla-vlasnyj-mobilnyj-zastosunok-moya-tserkva/>

¹⁶ Дзюба О. «Пошук – це не лише про Google, часто це про пошук особистості». Інтерв'ю з діджитал-отцем ПЦУ Михайлом Омеляном. <https://dev.ua/news/poshuk-tse-ne-lyshe-pro-google-chasto-tse-pro-poshuk-osobystosti-interviu-z-didzhytal-ottsem-ptsu-mykhailom-omelianom>

¹⁷ У ПЦУ відцуралися веб-порталу "Е-Церква". РІСУ. https://risu.ua/u-pcu-vidcuralisya-veb-portalu-e-cerkva_n142853

застосунок «Моя Церква» ПЦУ, «підприємці» вирішили заробити легкі гроші, та ще й підіграли російській пропаганді, яка використовує шум навколо диджиталізаційних процесів в ПЦУ як підставу вчергове звинуватити її представників в порушенні канонів Православної Церкви.

Отже, трансформація українського суспільства, його інформатизація та диджиталізація уже сьогодні призводить до необхідності мати якісну соціальну та масову комунікації. Релігія як форма суспільної свідомості, яка має творчий та конфліктоформує потенціали одночасно, повинна мати гідне представництво в комунікативній мережі конкретного суспільства. В Україні це реалізується шляхом формування релігійного медіасередовища та\або інституту релігійної журналістики. І один і другий варіанти на сьогодні реалізуються стихійно.

1.2. Жанрово-тематична характеристика релігійних медіа

Інформування української громадськості про події з релігійного життя України відбуваються різними шляхами – це і статті на релігійну тематику в нецерковній пресі та світській періодиці, і релігійні друкованні періодичні видання (бюлетні, журнал і газета), і регулярні рубрики у світських засобах масової інформації, і повідомлення (дописи) на соцсторінках представників чи представництв релігійних організацій, і діяльність інтернет-сайтів релігійних організацій новинного чи інформаційного характеру. Проте тематично вони об'єднані.

Рубрикація та тематичне наповнення релігійної преси доволі традиційна:

1. Інформування про основні події з життя церкви чи громади.
2. Опис історичного минулого й характеристика постатей церковних ієрархів, священників, мирян (переслідування, арешти, заслання, яких зазнали люди).
3. Богословські матеріали.

4. Виховання в релігійному дусі молоді, дітей.

5. Теми про міжконфесійні відносини, про взаємозв'язок церква і держави, про соціальну модель суспільства та ін.

Загалом же публікації про релігійне життя України можна поділити на дві великі групи за темами: матеріали інформаційно-довідкового характеру (про християнських святих та святі місця, церковні приписи та настанови (пости, таїнства, заповіді), релігійні свята, звичаї та обряди, пов'язані з сакраментальними уявленнями народу) та огляди релігійних подій, аналітика, присвячена внутрішньоцерковному життю, діяльності окремих релігійних організацій та діячів.

Більш конкретизовано ці матеріали можна поділити на наступні групи:

Перший – розповіді про події на рівні окремих релігійних громад та осередків (головною дійовою особою є віруюча спільнота як частка цілого організму – церкви чи релігійної організації). Прикладом сьогодення є інформування про благодійну діяльність громади та соціальну допомогу для нуждених, або ж повідомлення про перехід громади з підпорядкування УПЦ до ПЦУ.

Другий різновид – події загальноцерковного масштабу, які мають важливе значення для суспільства і держави. Наприклад, публікація рішень Священних Синодів: УПЦ – про незалежність від Російської православної церкви та ПЦУ – про перехід на новоюліанський календар та відзначення релігійних свят за новим календарем.

До третього різновиду належать суспільно-політичні заходи чи акції милосердя, які церкви та релігійні організації проводять спільно з громадськими та державними установами. Сюди ж відносяться події загальнодержавного рівня, в яких церковні інституції відіграють одну з ключових ролей.

Четвертий різновид становлять загальнодержавні та суспільно важливі події, участь у яких взяли й представники релігійних організацій.

П'ятий різновид становлять матеріали, де про церковних діячів чи релігійні організації згадується не у зв'язку з їхньою безпосередньою діяльністю, а стосовно державних, громадських і культурних діячів та організацій, які в цьому випадку є головними дійовими особами¹⁸.

На сторінках нових медіа можна зустріти аналізи сучасних подій у житті церкви та її очільників, описи побутових проблем із життя релігійних організацій, приклади взаємин із громадою та місцевою владою. Все частіше, особливо у ЗМК конфесій та на сайті РІСУ, Української Правди, Укрінформу публікуються звіти, огляди, описи наукових та інформаційно-аналітичних подій, пов'язаних із соціальною місією релігійних організацій в (наприклад, питання вакцинації та дотримання карантинних вимог, роль жінки у сім'ї XXI ст., права військового як християнина). Величезним «сегментом ринку» релігійної журналістики в Україні залишається питання місця Православної церкви в історії політичного та національного становлення нації.

Жанрово, релігійна журналістика представлена трьома типами – інформаційним, аналітичним, художньо-публіцистичним. Таким чином, подібна класифікація враховує «стійкі (константні) ознаки, які виводяться з трьох типів відображення дійсності: факто-графічного (емпіричного), дослідницького (теоретичного) та художньо-дослідницького»¹⁹ характеру текстів на релігійну тематику. Конкретизовано ці жанри оформлюються у вигляді репортажів та есе, оглядів та коментарів, коротких інформаційних повідомлень, заміток (поодиноких, регулярних, нерегулярних), аналітичних статей, інтерв'ю та ексклюзивів, фото та відерепортажів, розшифрування радіо бесід (Радіо Свобода, РІСУ)²⁰.

Разом з тим, нові медіа «захоплюють» ринок релігійних медіа завдяки тому, що вони «використовують різні типи подання інформації, нівелюють відстань між учасниками комунікації, є інтерактивними, публічними та

¹⁸ Комінко Ю.М. Релігійна тематика на сторінках українських загальнонаціональних видань. <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1455>

¹⁹ Голік О.В. Жанрова система друкованих ЗМІ: новітні підходи до класифікації та перспективи розвитку. <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2386>

²⁰ Комінко Ю.М. Релігійна тематика на сторінках українських загальнонаціональних видань. <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1455>

індивідуалізованими, слабо піддаються цензуруванню, мають діалогічно-масовий характер. Соціальні мережі персоналізовані, мають складну структуру взаємозв'язків та найвищий рівень самопрезентації учасників, тому тут надзвичайно активно розвивається приватна, групова та масова релігійна комунікація... Особливість блогової комунікації у тому, що обговорюються конкретні теми з позицій авторитетної особи»²¹. Приватні сторінки представників релігійних організацій, офіційні сторінки у соцмережах та\чи ютуб, офіційні сайти релігійних організацій (їх перс-центрів, інформаційних відділів), блоги та ін. також варто поділити за функціональним наповненням:

- сторінки \ сайти \ блоги науково-просвітницького характеру, пов'язані із конкретними релігійними або науковими інституціями (Молодіжна асоціація релігієзнавців, Державна служба України з питань етнополітики та свободи слова, Християни для України, та ні.);

- сторінки \ сайти \ блоги через які поширюється релігійна догматика;

- сторінки \ сайти \ блоги маргінальних спільнот;

- сторінки \ сайти \ блоги рекламного характеру;

- персональні сторінки \ сайти \ блоги релігійних, церковних діячів, теологів, релігієзнавців (сторінка прес-секретаря УПЦ КП Євстратія Зорі, митрополита УПЦ МП Олександра Драбинка, блог протоієрея Георгія Коваленка).

Таким чином, незважаючи на те, що жанрово релігійна журналістика представлена лише в інформаційному, аналітичному та художньо-публіцистичному напрямі, варіація каналів та ресурсів комунікації дозволяють задіяти широке коло медіаінструментів для донесення інформації як для вузькоорієнтованої аудиторії, так і для широкого кола читачів (слухачів).

²¹ Петрушкевич М.С. (2019) Релігійний контент у нових медіа: Український сегмент. Гілея: науковий вісник. Вип. 141 (2). Ч. 2. Філософські науки. С. 108

Розділ 2

Висвітлення позиції українських православних церков щодо російсько-української війни у релігійних ЗМК

2.1. Транслявання позиції щодо російсько-української війни через офіційні ЗМК українських православних церков

О 5 годині ранку 24 лютого 2022 року розпочалося широкомаштабне російське вторгнення в Україну, що спровокувало людські жертви, катастрофічну гуманітарну кризу, матеріальні та ресурсні втрати. За нових обставин вчаться жити пересічні громадяни, економічна та соціальна сфера, релігійні організації. А перед тим, 22 лютого Митрополит Епіфаній (ПЦУ) у зверненні до українського народу, ілюструючи столітню історію взаємовіді між Україною-Руссю і Московією, зауважив – «у єдності українського народу – наша сила, а внутрішні чвари та протистояння – шлях до поневолення супротивником»²². Це звернення продублювали у своїх ЗМК Гур України («Звернення Митрополита Епіфанія з приводу нападу на Україну» <https://gur.gov.ua/content/zvernennia-mytropolitya-epifaniia-z-pryvodu-napadu-na-ukrainu.html>), ТСН, Еспресо, Українська Правда, Високий Замок («Наше спільне завдання – дати відсіч ворогу, захистити рідну землю» <https://wz.lviv.ua/blogs/453021-nashe-spilne-zavdannia-daty-vidsich-vorohu-zakhystyty-ridnu-zemliu>) та ін.

Посиленої уваги в умовах війни заслуговує УПЦ, яка перебуває у підпорядкуванні РПЦ. Упродовж усіх днів війни на офіційній сторінці УПЦ <https://church.ua/> публікується інформація про знищені чи захоплені релігійні споруди; ув'язнене духовенство; отриману гуманітарну допомогу, її розповсюдження; допомогу тимчасово переміщеним особам та нужденим у

²² «Митрополит Епіфаній закликав до захисту України від російської агресії» (2022). ПЦУ. Офіційний сайт. <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/mytropolyt-epifanij-zaklykav-do-zahystu-ukrayiny-vid-rosijskoyi-agresiyi/>

час війни; поховання українських військових. Ще 22 лютого 2022 Предстоятель УПЦ Онуфрій звернувся до віруючих України з закликом посилити свої молитви з проханням про мир, та закликав дотримуватись територіальної цілісності України: «Закликаю лідерів держав та всіх, від кого це залежить, не допустити нової війни. Війна – це важкий гріх перед Богом!»²³, – заявив Митрополит Київський і всієї України Онуфрій. Його звернення продублювали Українська Правда, Еспресо, ТСН. Варто також підкреслити, що звернення було опубліковано також такими «популістськими» медіа як «Конкурент»: «Війна, це великий гріх перед Богом, – митрополит Онуфрій» (<https://konkurent.ua/publication/89483/viyna-tse-velikiy-grih-pered-bogom-mitropolit-onufriy/>) та СПЖ: «Блаженніший Митрополит Онуфрій: Війна – це тяжкий гріх перед Богом» (<https://spzh.news/ua/news/86611-blazhennejshij-mitropolit-onufrij-vojnaeto-velikij-greh-pered-bogom>).

Разом з тим, в той час, коли Митрополит Епіфаній виголосив засудження військовій агресії та звернувся 27 лютого до голови РПЦ Кіріла, в якому закликав проявити «хоча б до своїх співгромадян і пастви милосердя», забрати тіла померлих російських солдат, які поплавилися за «ідеї «руського міра» – Ваші та Вашого президента»²⁴; з новою інтенсивністю у ЗМК почали з'являтися повідомлення про духовенство УПЦ, яке підтримує війну проти України та позицію путіна²⁵, зберігання зброї та укриття віськових злочинців у храмах та монастирях УПЦ. Подібні повідомлення на сьогодні спростовуються прес-службою митрополії та частково СБУ²⁶.

²³ «Блаженніший Митрополит Онуфрій – війна, це великий гріх перед Богом» <https://news.church.ua/2022/02/22/blazhennishij-mitropolit-onufrij-vijna-ce-velikij-grih-pered-bogom/#2023-12-05>

²⁴ «Обращение к главе РПЦ патриарху Кириллу» (2022). ПЦУ. Офіційний сайт. <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/obrashhenye-k-glave-rpts-patryarhu-kyryllu/>

²⁵ На сайті <https://theylovewar.com/> розміщено профіль священослужителя УПЦ Андрія Ткачова; «Поблизу Харкова 25 березня прикордонники виявили шпигунів-псевдосвященнослужителів» (2022). РІСУ. https://risu.ua/prikordonniki-viyavili-shpiguniv-iz-duhovenstva_n127595

²⁶ «Коментар щодо інформації про затриманого поліцією священнослужителя» (2022). УПЦ. Офіційний сайт. <https://news.church.ua/2022/03/16/komentar-shhodo-informaciji-pro-zatrimanogo-policijeyu-svyashhennosluzhitelya/>; «Заява Київської Митрополії Української Православної Церкви щодо ситуації з

Більше того, собор УПЦ, що відбувся наприкінці травня 2022 року та який мав вирішити ситуацію із підпорядкуванням Церкви Московському Патріархату лише у загальних термінах засудив війну Росії проти України та висловив незгоду з позицією патріарха Кирила, щоправда не засудивши її. Також було заявлено про зміни до статуту УПЦ, які нібито свідчать про її «повну самостійність і незалежність». На думку аналітиків, за таких умов УПЦ «зможе вільно продовжувати свою діяльність як інструмент «гострої сили» РФ, але відтепер ці зв'язки будуть більш прихованими і їх стане важче відслідковувати»²⁷.

Широкого розголосу набуло звернення представників наукового, культурного та релігійного середовища щодо збереження Софії Київської після повідомлення про можливість повітряної атаки в безпосередній близькості від святині²⁸. Задля утвердження святості і непохитності української православної традиції та історії, навіть за умов активного бомбардування Києва, було відновлено хрест на південно-східній бані Святої Софії Київської²⁹. Більше того, у храмі 2 березня відбувся молитовний захід «Звернення до Всевишнього про захист та збереження України» за участі релігійних діячів різних конфесій (ПЦУ, РКЦ, Віреська Апостольська Церква, Українська Євангельська Церква, ДУМУ, УГКЦ), представників Офісу Президента України, Українського Біблійного Товариства та Інститут релігійної свободи³⁰. Українське релігійне середовище знову, як і у 2014 р. та попередні роки суспільно-політичних трансформацій в Україні, підтвердило відкритість до міжконфесійної взаємодії на різних рівнях

настоятелем храму у м. Бородянка» (2022). УПЦ. Офіційний сайт. <https://news.church.ua/2022/03/12/zayava-kijivskoj-mitropoliji-ukrajinskoji-pravoslavnoj-cerkvi-shhodo-situacii-z-nastoyatelem-xramu-u-m-borodyanka/>

²⁷ Насківська В. М. (2022) Церква як елемент «гострої сили» Російської федерації. Міжнародні та політичні дослідження. Вип. 35. С. 90

²⁸ «Термінове звернення ВРЦіРО щодо можливості повітряної атаки на Софію Київську» (2022). ВРЦіРО. Офіційний сайт. <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-emergency-address>

²⁹ «Освячено хрест на південно-східній бані Святої Софії Київської» (2022). ПЦУ. Офіційний сайт. <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/osvyacheno-hrest-na-pivdenno-shidnij-bani-svyatoyi-sofiyi-kyivskoyi/>

³⁰ «В Софійському Соборі молилися за Україну, незважаючи на обстріли Києва російськими ракетами» (2022). ВРЦіРО. Офіційний сайт. <https://vrciro.org.ua/ua/events/uccro-prayer-for-ukraine-and-against-russian-aggression>

(внутрішньодержавному, зовнішньополітичному) та у різних сферах: обрядовій, соціальній, гуманітарній, богословській.

Не лише за часів загострення суспільно-політичної ситуації в Україні, яка пов'язується із вибором її громадянами світоглядного та цивілізаційного векторів розвитку, а й від самого початку становлення незалежності України, на «повістці денній» стояло питання «канонічної єдності» у православному середовищі. З 1993 року це питання активно популяризувалося політиками та політологами (особливо у період передвиборчих агітацій), націоналістами і «націоналістами» (самоназваними, проголошеними і проукраїнськими), істориками, богословами та релігієзнавцями. То ж повернення до питання російських «агентів впливу» у якості духовенства УПЦ у медійне середовище України та повсякденність українців після 24 лютого 2022 року безумовне та послідовне.

На політичній арені з початку російсько-української війни звучали дві позиції. Глава Офісу Президента України Андрій Єрмак наголосив, що «ті, хто сьогодні використовує тему релігії та заклики до погромів працюють на користь Росії з метою внутрішнього розколу українського суспільства»³¹. Однак як на рівні партійних осередків, так і на рівні місцевих органів влади звучать заклики до припинення діяльності УПЦ в Україні³². Ще 8-9 березня 2021 р. соціологічною групою «Рейтинг» проведено опитування підтримки ідеї розриву зв'язків УПЦ з РПЦ серед українців. Результатом стала підтримка у 63 % опитаних, не підтримують – 10% (1200 респондентів; похибка – 2,8%). Серед віруючих показник наступний – УПЦ – 52% «за», УГКЦ – 88% «за», ПЦУ – 68 % «за»³³. Більше того, у березні на розгляд профільних комітетів Верховної Ради України були подані два проекти законів, які безпосередньо стосуються діяльності УПЦ (МП) в Україні. Це

³¹ «Глава Офісу Президента України закликав не спекулювати на релігійному питанні, оскільки розкол країни вигідний тільки ворогу» (2022). ПЦУ. Офіційний сайт. <https://news.church.ua/2022/03/21/glava-ofisu-prezidenta-ukrajini-zaklikav-ne-spekulyuvati-na-religijnomu-pitanni-oskilk-rozkol-krajini-vigidnij-tilki-vorogu/>

³² Див. напр.: «Московський Патріархат – це частина російської Церкви, яка має бути заборонена в Україні – Ростислав Павленко» (2022). РІСУ. https://risu.ua/moskovskij-patriarhat--ce-chastina-rosijskoyi-cerkvi-yaka-maye-buti-zaboronena-v-ukrayini--rostislav-pavlenko_n127063

³³ «63% українців підтримують ідею розриву зв'язків УПЦ МП з російською Церквою» (2022). РІСУ. https://risu.ua/63-ukrayinciv-pidtrimuyut-ideyu-rozrivu-zvyazkiv-upc-mp-z-rosijskoyu-cerkvoyu_n126959

законопроект № 7213 від 26.03.2022 р. про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», за яким забороняється діяльність релігійної організації, керівний центр якої знаходиться в державі, що здійснила військову агресію проти України³⁴, та законопроект № 7204 від 22.03.2022 р. про заборону УПЦ на території України³⁵.

Духовенство та віряни УПЦ обрали два варіанти поведінки. Перший, це рішення про непоминання в диптиху ім'я патріарха РПЦ Кіріла³⁶, що активно коментували українські релігієзнавці. Так, Юрій Чорноморець у дописі на Фейсбучі висловився однозначно: «Або ви поклоняєтесь Христу, або Путіну»³⁷, звертаючи тим самим увагу на продовження практики поминання «Патріарха Московського і всієї Русі» митрополитом Онуфрієм. Солідарні тези висловив речник ПЦУ Євстратій (Зоря): «саме собою «не поминання патріарха Кирила» не може вважатися великим досягненням, адже дозвіл не поминати його був і раніше, там де для МП цього вимагали обставини; причини «не поминання» оголошуються найчастіше персональні, тобто прив'язані до особистої позиції Кирила (Гундяєва), а не до сутності проблеми, яка полягає у інституційному підпорядкуванні Російській Церкві»³⁸.

Другий варіант – це рішення про перехід парафій УПЦ до ПЦУ³⁹. Про такі рішення повідомили громади у Львівській, Івано-Франківській,

³⁴ «Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо заборони діяльності релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» (2022). Верховна Рада України. Офіційний сайт. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39269>

³⁵ «Проект Закону про заборону Московського патріархату на території України» (2022). Верховна Рада України. Офіційний сайт. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39276?fbclid=IwAR1Hfba8dD8ATFOBUTcJW8pvifHMr-ZXm4PrB49quAVbglVKIbPXubld1k8>

³⁶ «У єпархіях УПЦ МП уже почався рух непоминання Патріарха Кирила» (2022). РІСУ. https://risu.ua/uyeparhiyah-upc-mp-uzhe-pochavsya-ruh-nepominannya-patriarha-kirila_n126584

³⁷ «Або ви поклоняєтесь Христу, або Путіну, – релігієзнавець про поминання Кирила в УПЦ МП» (2022). РІСУ. https://risu.ua/abo-vi-poklonayetes-hristu-abo-putinu---religiyeznavec-pro-pominannya-kirila-v-upc-mp_n127639

³⁸ ««Саме собою «не поминання Патріарха Кирила» не може вважатися великим досягненням», – речник ПЦУ» (2022). РІСУ. https://risu.ua/same-soboyu-ne-pominannya-patriarha-kirila-ne-mozhe-vvazhatisya-velikim-dosyagnenniam---rechnik-pcu_n126658

³⁹ Див. напр.: «Впродовж 24-26 березня до Православної Церкви України приєдналися кілька громад у різних областях» (2022). РІСУ. https://risu.ua/do-pcu-prodovzhuyut-priyednuvatisya-gromadi-mp_n127627

Хмельницькій, Закарпатській, Тернопільській, Рівненській, Волинській, Київській, Черкаській областях, і цей процес триває. Більше того, Синод ПЦУ 21 березня прийняв Постанову «Про надзвичайний порядок прийняття до Православної Церкви України»⁴⁰, в якій розписав процедуру прийняття громад УПЦ. Подібна практика обурює керівництво УПЦ (МП), яке в офіційних зверненнях звинувачують місцеві органи влади та СБУ у силовому сприянні та тиску на віруючих таких громад⁴¹. Варто згадати також і звернення від 4 березня Почесного Патріарха Філарета до єпископату УПЦ, в якому він вітав рішення духовенства Московського патріархату порвати із РПЦ, та закликав до єднання заради нової мети: «В Україні нарешті має постати повноцінна автокефальна Українська Православна Церква, незалежні ні від Москви, ні від Константинополя, в статусі Патріархату»⁴².

Речник ПЦУ архієпископ Євстратій Зоря підкреслив готовність ПЦУ приймати громади УПЦ, зазначив про страх, невизначеність та інертність у рядах московського духовенства, та підкреслив, що «найбільше активності ми можемо побачити, власне, на рівні простих парафіян. Їм абсолютно достатньо перестати ходити до парафії московського патріархату. Чи навпаки поставити питання щодо того, щоб парафія московського патріархату полишила цю юрисдикцію»⁴³. Архієпископ у своєму виступі зауважив декілька гострих тем: вплив олігарха протидиякона Новинського, майбутнє РПЦ у разі зміни влади в Росії, сприйняття УПЦ суспільстві на рівні старообрядців після перемоги України, – це ті чинники\важелі, які можуть докорінно змінити ситуацію в самій УПЦ. В цьому контексті, А. Смирнов

⁴⁰ «В ПЦУ роз'яснили, як до них можуть приєднатися парафії УПЦ МП, які вирішили порвати з РПЦ і Кірілом» (2022). РІСУ. https://risu.ua/v-pcu-rozzyasnili-yak-do-nih-mozhut-priyednatisya-parafiyi-upc-mp-yaki-virishili-porvati-z-rpc-i-kirilom_n127434

⁴¹ «У Вінницькій єпархії «ПЦУ» продовжує рейдерство під час війни» (2022). УПЦ. Офіційний сайт. <https://news.church.ua/2022/03/22/u-vinnickij-jeparxiji-pcu-prodovzhuje-rejderstvo-pid-chas-vijni/>; «Івано-Франківська СБУ вимагає від священника УПЦ «самоліквідувати» свою парафію» (2022). УПЦ. Офіційний сайт. <https://news.church.ua/2022/03/12/ivano-frankivska-sbu-vimagaje-vid-svyashhenika-upc-samolikviduvati-svoyu-parafiyu/>; «В Івано-Франківській єпархії рейдери продовжують захоплювати храми – єпархіальна прес-служба» (2022). УПЦ. Офіційний сайт. <https://news.church.ua/2022/03/11/v-ivano-frankivskij-jeparxiji-rejderi-prodovzhuyut-zaxoplyuvati-xrami-jeparxialna-pres-sluzhba/>

⁴² «Звернення Святійшого Патріарха Філарета до єпископату УПЦ МП» (2022). УПЦ КП. Офіційний сайт. <https://www.cerkva.info/news/zvernennia-sviatijshoho-patriarkha-filareta-do-iepykopatu-upts-mp/>

⁴³ Там само

професор Національного університету «Острозька Академія» зауважив, що в розмові із духовенством Московського патріархату Волині найчастіше чує тези про те, що збирають підписи за приєднання до ПЦУ «про всяк випадок», але ще подивляться, хто переможе⁴⁴.

Красномовною в контексті загострення внутрішньоправославного питання стала відсутність 24 березня на Синоді РПЦ Митрополита Онуфрія та Митрополита Антонія (Паканича), які могли, на думку православного духовенства, використати нагоду, щоб засудити позицію РПЦ щодо російсько-української війни, саму війну та діяльності путіна⁴⁵. Причиною їх відсутності назвали «міжнародну обстановку». На Синоді були відсутні також митрополити Молдови та Литви. Причина відсутності Митрополита Володимира (МПЦ) пояснюється несприйняттям молдовськими елітами позиції РПЦ, а ось Митрополит Віленський та Литовський Інокентій пояснив свою відсутність досить чітко: «У нас тут, у Литві, демократія, а у вас незрозуміло що відбувається»⁴⁶.

Варто звернути увагу на зміни у обрядово-культовій практиці релігійних організацій України. Так, у зв'язку із посиленням оборони на місцях священослужителям ПЦУ рекомендувалося «не перешкоджати проведенню огляду похоронних процесій... та максимально обмежувати кількість учасників поховальної процесії»⁴⁷. Предстоятель ПЦУ Епіфаній також звернув увагу на передодні Великого посту, що «війна,.. кардинально змінює форму посту, але не може змінити його сутність – самообмеження заради духовної досконалості. Тому цьогорічний піст для всіх нас буде справді винятковим, як піст жертвовності... Де обставини не дозволяють цього, нема священника і богослужіння – можна використовувати щоденне

⁴⁴ «Звернення Святійшого Патріарха Філарета до єпископату УПЦ МП» (2022). УПЦ КП. Офіційний сайт. <https://www.cerkva.info/news/zvernennia-svatiijshoho-patriarkha-filareta-do-iepyskopatu-upts-mp/>

⁴⁵ «Ганебно і антицерковно»: речник ПЦУ розкритикував двох єрархів УПЦ МП за небажання засудити на Синоді РПЦ путінську агресію» (2022). РІСУ. https://risu.ua/ganebno-i-anticerkovno-rechnik-pcu-rozkritikovav-dvoh-yerarhiv-upc-mp-za-nebazhannya-zasuditi-na-sinodi-rpc-putinsku-agresiyu_n127617

⁴⁶ «Митрополити України, Молдови і Литви не прибули на Синод РПЦ до Москви» (2022). РІСУ. https://risu.ua/mitropoliti-ukrayini-moldovi-i-litvi-ne-pribuli-na-sinod-rpc-do-moskvi_n127552

⁴⁷ «Розпорядження Київської Митрополії ПЦУ» (2022). ПЦУ. Офіційний сайт. <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/rozporjadzhennya-kyiivskogoyi-mytopolivi-ptsu/>

сповідання гріхів, вміщене у вечірніх молитвах з Молитовника, додаючи до них ті гріхи, які там не вказані, але в яких викриває вас совість»⁴⁸.

Повсякдення віруючих та духовенства України за часів війни змінилося у залежності від території перебування, хоча можна з впевненістю стверджувати, що орієнтується воно на допомогу потерпаючим та підсилення оборони країни; церковні зони звонять не лише під час церковної служби, а й для повідомлення про повітряну тривогу. На окупованих територіях захоплюються релігійні споруди, розграбовується майно, тортурам та знущанням піддаються священнослужителі. Проте, майже всі релігійні організації України, продовжуючи свою літургічну, просвітницьку, освітню діяльність по можливості, активно долучились до інформаційної війни, волонтерського руху, про що активно звітують на офіційних сторінках своїх адміністрацій та у соцмережах. А у Постанові № 24 Священного Синоду ПЦУ від 21 березня зазначили, що «використання зброї тими, хто згідно з громадянським законом наділений таким правом (військовослужбовці, правоохоронці, інші особи, яких громадянський закон наділяє таким правом), не є гріхом і не суперечить заповідям Божим, вченню Священного Писання та Православної Церкви. Навпаки, захист Батьківщини зі зброєю в руках, захист ближніх від агресії ворогів, від загрози насильства і смерті від рук чужинців, є громадянським обов'язком та має Боже благословення»⁴⁹.

Релігійні організації активно долучають закордонних партнерів для отримання необхідної допомоги: Українська Православна Церква у США збрала понад \$825 000 та ін.50 В усіх релігійних спорудах, не залежно від віросповідання, знаходять прихисток біженці. Священнослужителі зголошуються супроводжувати гуманітарні колони. Відомі також окремі героїчні вчинки, так як дії клірика Дніпропетровської єпархії УПЦ Андрія

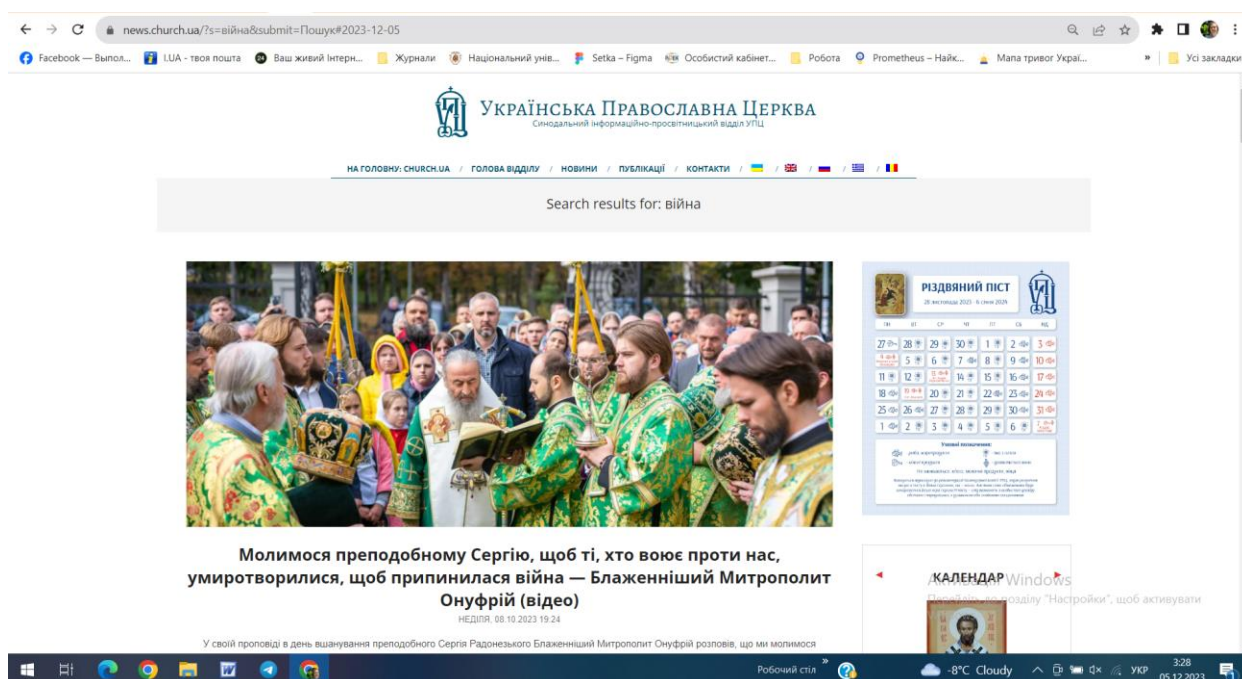
⁴⁸ «Війна кардинально змінює форму посту, – Предстоятель ПЦУ звернувся до вірних» (2022). РІСУ. https://risu.ua/vijna-kardinalno-zminyuye-formu-postu---predstoyatel-pcu-zvernuvsya-do-virnih_n126896

⁴⁹ «Постанови Священного Синоду Української Православної Церкви (Православної Церкви України)» (2022). ПЦУ. Офіційний сайт. <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/postanovy-svyashhennogo-synodu-ukrayinskoyi-pravoslavnoyi-tserkvy-pravoslavnoyi-tserkvy-ukrayiny/>

⁵⁰ «Релігійна свобода в умовах агресії РФ проти України: експерти про досвід 2014-2022 років» (2022). ДЕСС. Офіційний сайт. <https://dessa.gov.ua/roundtable-18-march-2022/>

Пінчука, який за підтримки однодумців врятував 725 дітей з небезпечних територій⁵¹. Організуються спільні богослужіння; відкриті обговорення важливих богословських проблем⁵²; відкриваються релігійні споруди для спільного користування потерпаючих від бойових дій; використовуються зв'язки із закордонними релігійними центрами для отримання гуманітарної допомоги, її сортування та розповсюдження, інше.

Малюнок 1 Скріншот офіційного сайту УПЦ

Більш узагальнено тематичне «різнобарв'я» на офіційних ресурсах православних церков можна охарактеризувати наступним чином. Загалом за період російсько-української війни на офіційних сайтах УПЦ <https://church.ua/> та <https://news.church.ua/> (див. малюнок 1) щоденно виходять публікації щодо опису релігійного життя (престольні свята, освячення храмів,

⁵¹ «Релігійна свобода в умовах агресії рф проти України: експерти про досвід 2014-2022 років» (2022). ДЕСС. Офіційний сайт. <https://dessa.gov.ua/roundtable-18-march-2022/>

⁵² Див. напр.: «Відбулася зустріч Предстоятеля ПЦУ з Головою УГКЦ» (2022). ПЦУ. Офіційний сайт. <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/vidbulasya-zustrich-predstoyatelya-ptsu-z-glavoyu-ugkts/>

трансляції святкових літургій та ін), проте війна актуалізуваоа і наступні теми:

- звернення Митрополита Онуфрія та інших пердставників УПЦ (в тому числі відео, фото матеріали): «Молимося преподобному Сергію, щоб ті, хто воює проти нас, умиротворилися, щоб припинилася війна – Блаженніший Митрополит Онуфрій (відео)» <https://news.church.ua/2023/10/08/molimosya-prepodobnomu-sergiyu-shhob-ti-xto-voyuje-proti-nas-umirotvorilisya-shhob-pripinilasya-vijna-blazhennishij-mitropolit-onufrij-video>, «Війна і вбивство несумісні з любов'ю – Предстоятель (відео)» <https://news.church.ua/?s=%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0&submit=%D0%9F%D0%BE%D1%88%D1%83%D0%BA>, «Блаженніший Митрополит Онуфрій висловив співчуття рідним і близьким загиблих та постраждалих у селі Гроза на Харківщині» <https://news.church.ua/2023/10/06/blazhennishij-mitropolit-onufrij-visloviv-spivchuttya-ridnim-i-blizkim-zagiblix-ta-postrazhdalix-u-seli-groza-na-harkivshhini/>;

- історії з життя віруючих та священнослужителів у часи війни: ««Завтра була війна». Очевидці про перше бомбардування Києва у 80-ту річницю початку *Великої Вітчизняної* (відео)» <https://news.church.ua/2021/06/21/zavtra-bula-vijna-ochevidci-pro-pershe-bombarduvannya-kijeva-u-80-richnicyu-pochatku-velikoji-vitchiznyanoji-video/>, «Учасник АТО – міжрелігійна війна потрібна тільки ворогам України» <https://news.church.ua/2018/01/20/uchasnik-ato-mizhreligijna-vijna-potribna-tilki-vorogam-ukrajini/>, «У Харківській єпархії відспівали полеглого Захисника України, який рятував поранених побратимів» <https://news.church.ua/2023/07/19/u-harkivskij-jeparxiji-vidspivali-poleglogo-zaxisnika-ukrajini-yakij-ryatuvav-poranenix-pobratimiv/>;

- «рефлексії» щодо переходів громад від УПЦ до ПЦУ: «Це релігійна війна. Що стоїть за захопленнями храмів у Західній Україні – ЗМІ (рос.)» <https://news.church.ua/2017/10/24/ce-religijna-vijna-shho-stojit-za->

[zahoplenniyami-xramiv-u-zaxidnij-ukrajini-zmi-ros/](https://news.church.ua/2022/12/21/nash-xram-stojit-porozhnim-navit-na-prestolne-svyato-parafiyani-zaxoplenogo-xramu-u-stoyanci-na-kijivshhini/), «Наш храм стоїть порожнім, навіть на престольне свято – парафіяни захопленого храму у Стоянці на Київщині» <https://news.church.ua/2022/12/21/nash-xram-stojit-porozhnim-navit-na-prestolne-svyato-parafiyani-zaxoplenogo-xramu-u-stoyanci-na-kijivshhini/>;

- «рефлексії» щодо обшуків у парафіях СБУ та роз'яснення щодо практики колабораціонізму в УПЦ: «Блаженніший Митрополит Онуфрій наголосив, що є громадянином лише України, та роз'яснив, звідки пішли інші чутки» <https://news.church.ua/2023/04/08/blazhennishij-mitropolit-onufrij-nagolosiv-shho-je-gromadyaninom-lishe-ukrajini-ta-rozyasniv-zvidki-pishli-inshi-chutki/>; «Заява ВЗЦЗ УПЦ з приводу деяких висловлювань омбудсмена Дмитра Лубінця стосовно Української Православної Церкви» <https://news.church.ua/2023/03/27/zayava-vzcz-upc-z-privodu-deyakih-vislovlyuvan-ombudsmana-dmitra-lubincy-a-stosovno-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi/>;

- «рефлексії» щодо рішення Священного Синоду УПЦ від 23.05.2022 р.: ««Рік церковного життя засвідчив правильність рішень Собору Української Православної Церкви», – Звернення Священного Синоду УПЦ» <https://news.church.ua/2023/05/23/rik-cerkovnogo-zhittya-zasvidchiv-pravilnist-rishen-soboru-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-zvernennya-svyashhennogo-sinodu-upc/>;

- «роз'яснення» ситуації довкола монастирів: Києво-Печерської Лаври, Почаївської Лаври: ««Будьте завжди християнами!» – Предстоятель звернувся до присутніх на молитовному стоянні в Лаврі зі словом (відео)» <https://news.church.ua/2023/05/08/budte-zavzhdi-xristiyanami-predstoyatel-zvernuvsya-prisutnix-na-molitovnomu-stoyanni-v-lavri-zi-slovom-video/>; «Мій син – монах Почаївської Лаври, лише завдяки його молитвам я ще живий – майор ЗСУ закликав отямитися і не воювати проти Бога (відео)» <https://news.church.ua/2022/12/23/mij-sin-monax-pochajivskoj-lavri-lishe->

zavdyaki-jogo-molitvam-ya-shhe-zhivij-major-zsu-zaklikav-otyamitisya-ne-voyuвати-proti-boga-video/;

- описи соціальної місії Церкви та благодійництва у часи війни: «У Чернівецько-Буковинській та Одеській єпархіях передали автомобілі на потреби ЗСУ» <https://news.church.ua/2023/05/10/u-chernivecko-bukovinskij-ta-odeskij-jeparxiyah-peredali-avtomobili-na-potrebi-zsu/>; «Предстоятель закликав допомогти усім можливим постраждалим внаслідок прориву греблі на Каховській ГЕС (відео)» <https://news.church.ua/2023/06/11/predstoyatel-zaklikav-dopomogti-usim-mozhlivim-postrazhdalim-vnaslidok-prorivu-grepli-na-kahovskij-ges-video/>; «У єпархіях УПЦ допомагають біженцям, нужденним, захисникам і лікарням – Репортаж. Ч. 100» <https://news.church.ua/2022/11/17/u-jeparxiyah-upc-dopomagayut-bizhencyam-nuzhdennim-zaxisnikam-i-likarnyam-reportazh-ch-100/>;

- звітування про руйнування та матеріально-технічні втрати під час війни: «У результаті обстрілу російськими військами Одеси постраждав храм УПЦ (відео)» <https://news.church.ua/2023/06/14/u-rezultati-obstrilu-rosijskimi-vijskimi-odesi-postrazhdav-hram-upc-video/>;

- «рефлексії» щодо оцінки діяльності Церкви світськими та науковими установами: ««Соціальне значення релігії та внесок УПЦ на тлі її можливої заборони» – дослідження центру Разумкова (листопад 2022 р.)» <https://news.church.ua/2023/06/16/socialne-znachennya-religiji-ta-vnesok-upc-na-tli-jiji-mozhливоji-zaboroni-doslidzhennya-centru-razumkova-listopad-2022-r/>;

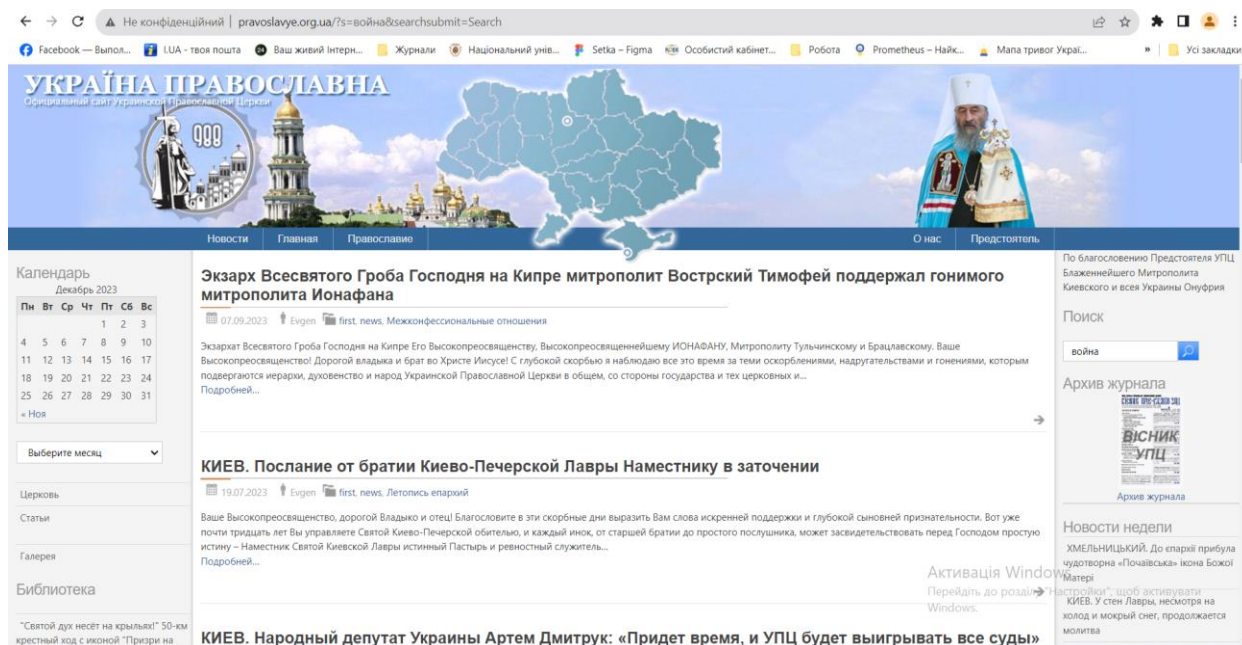
- участь священнослужителів у війні, тема військових капеланів: «Священик УПЦ розповів про два роки у зоні АТО: що таке війна і як це бути капеланом в підрозділах Нацгвардії» <https://news.church.ua/2017/08/21/svyashhenik-upc-rozpoviv-pro-dva-roki-u-zoni-ato-shho-take-vijna-i-yak-ce-buti-kapelanom-v-pidrozdilax-nacgvardiji/>; «Волинських священнослужителів УПЦ нагородили відзнаками ЗСУ» <https://news.church.ua/2023/09/14/volinskix-svyashhennosluzhitelev-upc-nagorodili-vidznakami-zsu/>.

Спектр тем, висвітлених в контексті війни на офіційному сайті УПЦ досить значний. Контентно вони охоплюють всі сфери життєдіяльності церкви, її керівництва, свідчення служителів та вірян в умовах війни. Звертає на себе увага фіксованість кількості публікацій про благодійну та соціальну допомогу надану УПЦ (остання публікація від від 17 листопада означена як «Частина 100»). Також значна частина публікацій носять адвокацький характер та звернені на захист, пояснення позиції УПЦ у відносинах із РПЦ та виконавчими органами влади України.

Звертає на себе увагу російськомовний сайт «Україна Православна» – <http://pravoslavnye.org.ua/> (див. Малюнок 2) (електронний аналог друкованого «Вісника прес-служби УПЦ»). Матеріали, розміщені у ньому є набагато більш «емоційнішими».

Малюнок 2

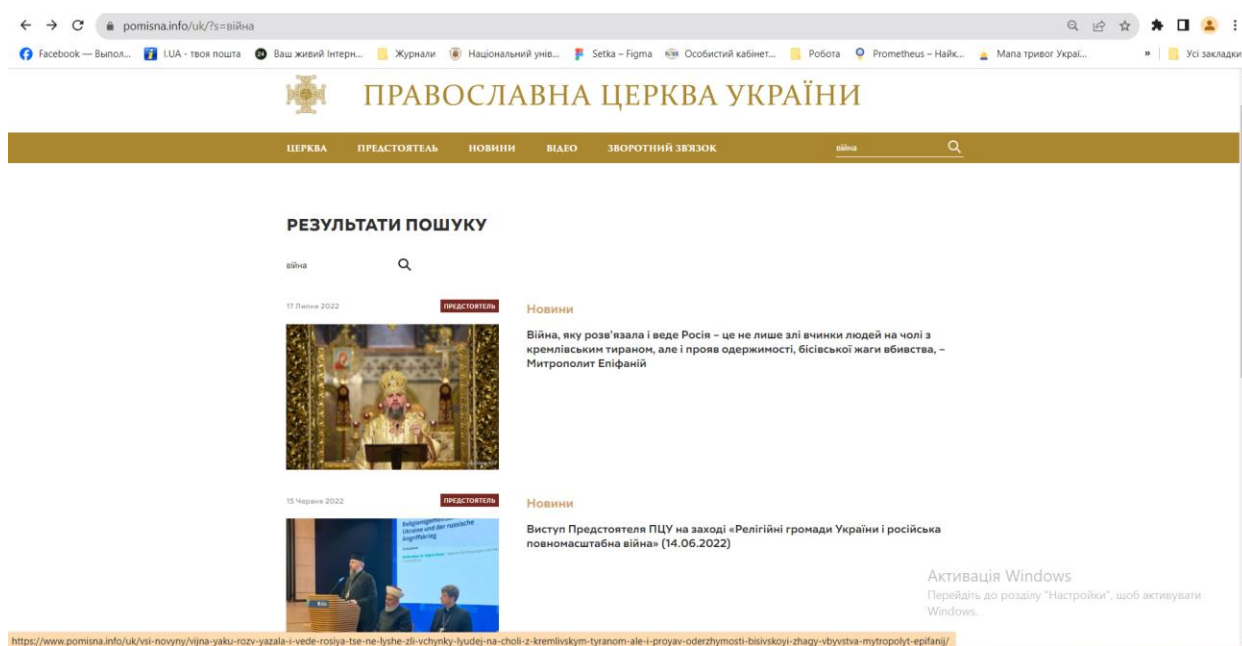
Скріншот сайту «Україна Православна»

Сайтом керує керівник прес-служби УПЦ Василій Семенович Анісімов. Серед публікацій за період повномасштабного вторгнення на сайті зустрічаємо наступні (перлік подається у порядку запропонованому ресурсом

за тегом «війна»): «КИЕВ. Послание от братии Киево-Печерской Лавры Намеснику в заточении» (19.07.2023), «КИЕВ. Народный депутат Украины Артем Дмитрук: «Придет время, и УПЦ будет выигрывать все суды»» (05.05.2023), «ЛОНДОН. Открытое послание епископа Лондонского и Западно-Европейского Иринея, О гонениях на христиан в Украине» (20.03.2023), «КИЕВ. Блаженнейший Митрополит Онуфрий встретился с пленными российскими солдатами в Киево-Печерской Лавре (22.08.2022), «ХМЕЛЬНИЦКИЙ. В Княжполе ПЦУшники при содействии властей попытались захватить храм УПЦ» (04.07.2022), «КИЕВСКАЯ ОБЛАСТЬ. В Иванове рейдеры ПЦУ захватили храм УПЦ» (23.05.2022), «КИЕВ. Обращение Блаженнейшего Митрополита Онуфрия к Президенту Российской Федерации Путину В.В. в связи с ситуацией вокруг города Мариуполя» (08.05.2022), «БЕЛГРАД. Патриарх Порфирий встретился с семьей беженцев из Украины» (23.03.2022), «Митрополит Антоний: Использовать храмы в качестве военных целей – недопустимо» (16.03.2022), «Блаженнейший Митрополит Онуфрий: Просим спасти всех людей, оказавшихся на линии огня» (10.03.2022). Наявна вибірка публікацій красномовна. Теми, що піднімаються в них, провокативні, зачіпають найбільш конфліктогенні теми у православному середовищі (судові справи над священнослужителями, перехід громад УПЦ до ПЦУ, відкриття договору оренди Міністерством культури України на Києво-Печерську Лавру в УПЦ). Насторожує, що в цих публікаціях використовуються емоційно забарвлені терміни, такі як «ПЦУшники», «гоніння на християн». Та найбільш важливим є те, що окрім виключно російськомовного контенту, опубліковані статті орієнтовані на проросійську аудиторію та описують події (новини), що прямо чи опосередковано стосуються рф та її керівництва.

Скріншот офіційного сайту ПЦУ

Офіційний сайт ПЦУ – <https://www.pomisna.info/> (див. малюнок 3) є доволі «персоноорієнтованим». Значна частина публікацій з різних рубрик («новини», «церква», «предстоятель», «документи») – це звернення Митрополита Епіфанія, репортажі його зустрічей, коментування важливих державно-церковних та політичних процесів: «Війна, яку розв’язала і веде Росія – це не лише злі вчинки людей на чолі з кремлівським тираном, але і прояв одержимості, бісівської жаги вбивства, - Митрополит Епіфаній» <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/vijna-yaku-rozv-yazala-i-vede-rosiya-tse-ne-lyshe-zli-vchynky-lyudej-na-choli-z-kremlivskym-tyranom-ale-i-proyav-oderzhymosti-bisivskoyi-zhagy-vbyvstva-mytropolyt-epifanij/>; «Виступ Предстоятеля ПЦУ на заході «Релігійні громади України і російська повномасштабна війна» (14.06.2022)» <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/vystup-predstoyatelya-ptsu-na-zahodi-religijni-gromady-ukrayiny-i-rosijska-povnomasshtabna-vijna-14-06-2022/>; «Ворог наш сильний та підступний, але ми здатні перемагати його, адже Бог дає нам незборний захист і допомогу, – Митрополит Епіфаній» <https://www.pomisna.info/uk/vsi->

novyny/vorog-nash-sylnyj-ta-pidstupnyj-ale-my-zdatni-peremagaty-jogo-adzhe-bog-daye-nam-nezborymyj-zahyst-i-dopomogu-myropolyt-epifanij/.

До інших тем, що висвітлюють «війну» на сайті варто віднести:

- життя громад в умовах війни («Єписком Никодим звершив подячну молитву з нагоди першої річниці визволення Херсона» <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/yepyskor-nykodym-zvershyv-podyachnu-molytvu-z-nagody-pershoyi-richnytsi-vyzvolennya-hersona/>);

- соціальна місія Церкви («Митрополит Епіфаній освятив центр медичної реабілітації у Кам'янському» <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/220787/>; «Митрополит Епіфаній звершив молебень за медиків та захисників України» <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/myropolyt-epifanij-zvershyv-moleben-za-medykiv-ta-zahysnykiv-ukrayiny/>; «Предстоятель у Бучі передав електрогенератори для пунктів обігріву Київської єпархії» <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/predstoyatel-u-buchi-peredav-elektrogeneratory-dlya-punktiv-obigrivu-kyyvskoyi-yeparhiyi/>; «Митрополит Епіфаній відвідав захисне укриття Рівненської обласної лікарні» <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/myropolyt-epifanij-vidvidav-zahysne-ukryttya-rivnenskoji-oblasnoji-likarni/>);

- Церква та її участь у війні («Предстоятель у Володимирі зустрівся з військовослужбовцями» <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/predstoyatel-u-volodymyri-zustrivsia-z-vijskovosluzhbovtamy/>);

- вихід громад з УПЦ («Заява Священного Синоду щодо захисту права на свободу совісті» <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/zayava-svyashhennogo-synodu-shhodo-zahystu-prava-na-svobodu-sovisti/>).

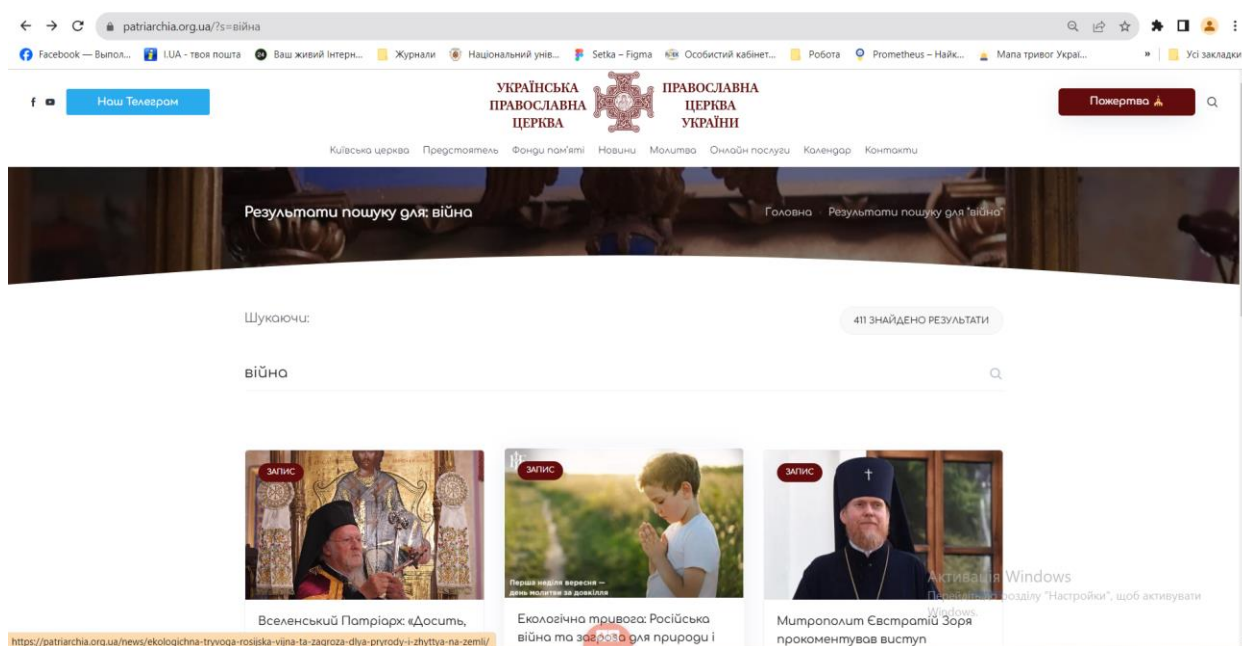
Прес-служба УПЦ використовує також емоційно навантажені для суспільства теми для підготовки матеріалів (наприклад, новина «Митрополит Епіфаній охрестив доньку захисника України» <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/myropolyt-epifanij-ohrestyv-donku-zahysnyka-ukrayiny/>; повідомлення «Осуд і прокляття, немилосердна кара від Всевишнього очікують на душолюбів і вбивць, бо вони полюбили зло і

темряву, – Митрополит Епіфаній» <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/osud-i-proklyattya-nemyloserdna-kara-vid-vsevyshnogo-ochikuyut-na-dushogubiv-i-vbyvts-bo-vony-polyubyly-zlo-i-temryavu-mytropolyt-epifanij/>).

Особливістю підготовки матеріалів для сайту ПЦУ є використання іншомовного контенту, переклад його на англійську, грецьку мови задля залучення міжнародної аудиторії. Наприклад: «Звернення Митрополита Київського і всієї України Епіфанія з нагоди річниці повномасштабного нападу Росії на Україну» *(українською, англійською, грецькою мовами)* <https://www.pomisna.info/uk/epistle-post/zvernennya-mytropolyta-kyyivskogo-i-vsiyeyi-ukrayiny-epifaniya-z-nagody-richnytsi-povnomasshtabnogo-napadu-rosiyi-na-ukrayinu/>; «Виступ архієпископа Євстратія на засіданні Асамблеї Всесвітньої Ради Церков» *(українською, англійською мовами)* <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/ua-en-vystup-arhiyepyskopa-yevstratiya-na-zasidanni-asambleyi-vsesvitnoyi-rady-tserkov/>.

В умовах війни, ПЦУ актуалізувала свою присутність і на міжнародній арені, виступаючи амбасадором та представником українських інтересів на ній (на рівні із політиками, дипломатами, громадськими діячами, діячами культури та ін.). Свою діяльність у цьому контексті релігійна організація також транслює через свій сайт: «Митрополит Епіфаній зустрівся із Віце-міністром закордонних справ Литва» (27.01.2023), «Зустріч Предстоятеля ПЦУ у Вселенській Патріархії» (25.01.2023), «Зустріч делегації ВРЦіРО з очільниками ватиканських інституцій» (24.01.2023), «Митрополит Епіфаній бере участь у європейському візиті релігійних діячів України» (03.06.2022) та ін.

Скріншот сайту «Патріархія On-line»

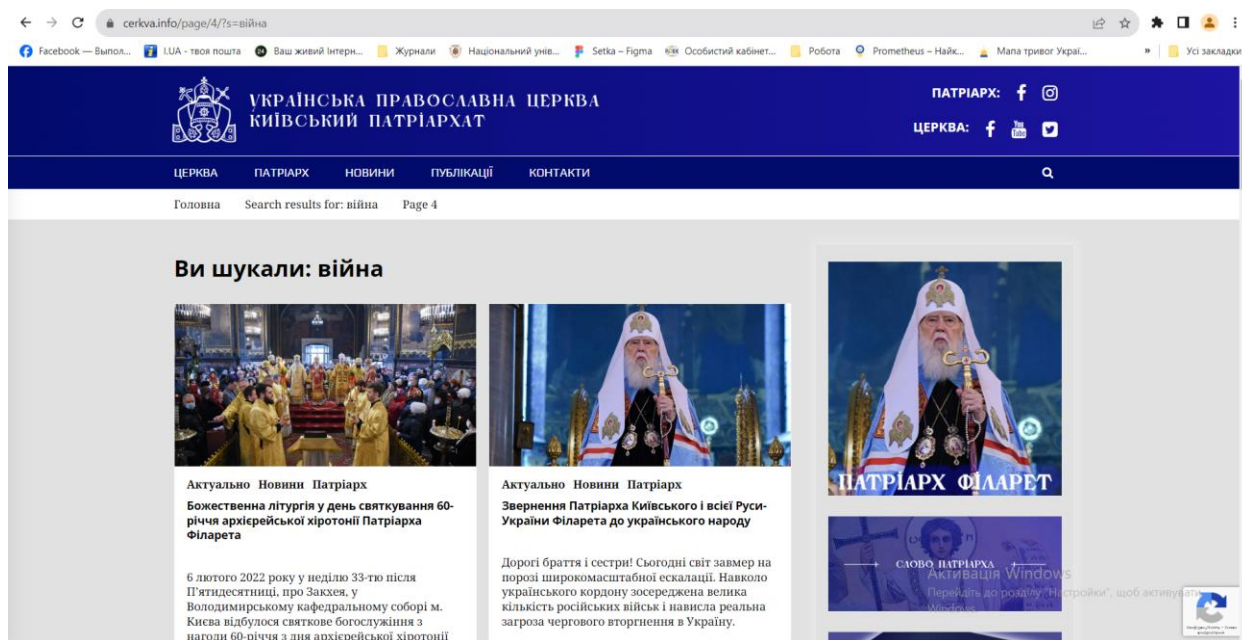

На сайті «Патріархія On-line» – <https://patriarchia.org.ua/> (малюнок 4), за тегом «війна» знайдено 411 дописи (в основному період 2014-2023 рр.). Публікації на цьому сайті відзначаються аналітичністю та охопленням значної маси читачів та широкого кола проблем, завдяки своїй відкритості та зрозумілості. Разом з тим, ці публікації мають яскраво виражений богословський та душпастирський контекст, з використанням цитат з Біблії, проповідей та ін. Варіативність тем можна проілюструвати у переліку публікацій та відповідає соціальній доктрині ПЦУ: «Сповідь V. Війна відбувається не тільки на Сході, вона ведеться і за Вірування Нації, яка має віднайти свій шлях в особливій присязі Національній Релігії» <https://patriarchia.org.ua/videos/spovid-v-vijna-vidbuvayetsya-ne-tilky-na-shodivona-vedetsya-i-za-viruvannya-nacziyi-yaka-maye-vidnajty-svij-shlyah-v-osoblyvij-prysyazi-naczionalnij-religiyi/> (13.04.2023), «Екологічна тривога: Російська війна та загроза для природи і життя на землі» <https://patriarchia.org.ua/news/ekologichna-tryvoga-rosijska-vijna-ta-zagroza-dlya-pryrody-i-zhyttya-na-zemli/>, «Митрополит Євстратій Зоря прокоментував

виступ Митрополита Данила Ковальчука: “Вигодана війна” та її вплив на українське суспільство» <https://patriarchia.org.ua/videos/mytropolyt-yevstratij-zorya-prokomentuvav-vystup-mytropolyta-danyla-kovalchuka-vygodana-vijna-ta-yiyi-vplyv-na-ukrayinske-suspilstvo/>, «Російська війна: скільки храмів зруйновано або пошкоджено з початку конфлікту, – звіт» <https://patriarchia.org.ua/news/rosijska-vijna-skilky-hramiv-zrujnovano-abo-poshkodzheno-z-pochatku-konfliktu-zvit/>, «Війна в Україні, роль молоді – теми асамблеї Конференції Європейських Церков» <https://patriarchia.org.ua/news/vijna-v-ukrayini-rol-molodi-temy-asambleyi-konferencziyi-yevropejskyh-czerkov/>, «Війна нам дала глибше зрозуміти жертву Христову – Олександр Драбинко» <https://patriarchia.org.ua/news/vijna-nam-dala-glybshe-zrozumity-zhertvu-hrystovu-oleksandr-drabynko/>, «Війна символів: як Росія намагається викрадати культурну спадщину України» <https://patriarchia.org.ua/news/vijna-symvoliv-yak-rosiya-namagayetsya-vykradaty-kulturnu-spadshhynu-ukrayiny/>, «Молимося за дітей, у яких війна забрала батьків – Предстоятель ПЦУ» <https://patriarchia.org.ua/news/molimosya-za-ditej-u-yakyh-vijna-zabrala-batkiv-predstoyatel-pczu/>, ««Ця війна з атеїстів зробила віруючих», – капелан ПЦУ» <https://patriarchia.org.ua/foto/czya-vijna-z-ateyistiv-zrobyla-viruyuchykh-kapelan-pczu/>, «Євстратій Зоря: «Модератори ФБ хочуть нас переконати, що мир – це війна, свобода – це рабство, незнання – сила»» <https://patriarchia.org.ua/news/yevstratij-zorya-moderatory-fb-hochut-nas-perekonaty-shho-myr-ce-vijna-svoboda-ce-rabstvo-neznannya-sila/>, «Вселенський Патріарх: Кожна війна – це гуманітарна та екологічна катастрофа» <https://patriarchia.org.ua/news/vselenskyj-patriarh-kozhna-vijna-ce-gumanitarna-ta-ekologichna-katastrofa/>; «Війна не зламала Україну й не зламає, не зупинить життя в нашій державі – виступ Президента Володимира Зеленського на другому Саміті перших леді та джентльменів» <https://patriarchia.org.ua/videos/vijna-ne-zlamala-ukrayinu-j-ne-zlamaye-ne-zupynyt-zhyttya-v-nashij-derzhavi-vystup-prezydenta-volodymyra-zelenskogo-na>

drugomu-samiti-pershyh-ledi-ta-dzhentlmeniv/, «Те, що відбувається зараз в Україні, це не просто війна, це одвічна боротьба зла проти добра, рабства проти свободи – митрополит Епіфаній» <https://patriarchia.org.ua/primate/teshho-vidbuvayetsya-zaraz-v-ukrayini-cze-ne-prosto-vijna-cze-odvichna-borotba-zla-proty-dobra-rabstva-proty-svobody-mytopolyt-epifanij/>, ««Третя світова війна вже почалася» – посол України в Німеччині» <https://patriarchia.org.ua/news/tretya-svitova-vijna-vzhe-pochalasya-posol-ukrayiny-v-nimechchyni/>.

Малюнок 5 Скріншот сайту УПЦ КП

На сайті Української православної церкви Київського Патріархату (<https://www.cerkva.info/>) (малюнок 5) в контексті війни найчастіше публікуються звернення Почесного Патріарха УПЦ Філарета в честь важливих історичних подій та дат (Дня Незалежності України, вшанування жертв Голодомору, вшанування жертв червоного терору та ін.), а також повідомлення на кшталт «Патріарх Філарет відзначив українських воїнів церковними нагородами» <https://www.cerkva.info/news/patriarkh-filaret->

[vidznachyv-ukrainskykh-voiniv-tserkovnymi-nahorodamy/](https://www.cerkva.info/news/patriarkh-filaret-zustrivsia-z-heneralom-volodymyrom-kydonem/) (31.07.2023),
«Патріарх Філарет зустрівся з генералом Володимиром Кидонем»
<https://www.cerkva.info/news/patriarkh-filaret-zustrivsia-z-heneralom-volodymyrom-kydonem/> (25.02.2023).

Таким чином, здійснений контекст-аналіз та контент-моніторинг медіа православних церков України дає змогу констатувати, що за період повномасштабної війни, теми пов'язані із суспільно-політичною ситуацією в країні стають важливими та дражливими для прес-служб релігійних організацій. Найбільш використовуваними стають саме нові медіа – це сайти релігійних організацій, сторінки Церков та їх представників у соцмережах та ютуб-канали. До тем трансльованих через них варто віднести: напад росії та його засудження, визнання заслуг військовослужбовців України та діяльність військових капеланів. Разом з тим, війна в Україні за не повні 2 роки політизувала наступні теми: підпорядкування УПЦ РПЦ, концепт «руського міра» та його транслювання священнослужителями УПЦ. Постійними стали публікації-звіти про благодійницьку, душпастирську, соціальну діяльність громад релігійних організацій. Напрямами такої діяльності є: допомога військовим, допомога у шпиталях та лікарнях, допомога вдовам та сиротам, допомога внутрішньопереміщеним особам, допомога громадам на деокупованих територіях, матеріальна підтримка у зв'язку із «блекаутами» та ін.

2.2. Контент-моніторинг публікацій РІСУ щодо позиції українських православних церков щодо російсько-української війни

В українському медіапросторі з 2001 р. зарекомендувала себе Релігійно-інформаційна служба (РІСУ) (<https://risu.ua/>), занована Інститутом релігії та суспільства УКУ та яка презентує себе як незалежне медіа, яке «не висловлює поглядів будь-якої релігійної організації» та виконує наступні завдання:

- публікує актуальні новини про релігійні події;
- детально інформує про різні релігійні спільноти та їх провідників;
- публікує аналітичні статті та інтерв'ю, калейдоскоп релігійного життя, пізнавальні довідки про релігійне мистецтво, Літургію та багато іншого;
- пише релігієзнавчі та богословські публікації;
- пропонує інформацію про релігійне краєзнавство, подорожі та маршрути паломництв;
- містить веб-каталог, документи конфесій і державних органів, електронну бібліотеку, релігійну статистику, блоги та авторські колонки, релігійний календар та анонси.⁵³

За період повномасштабного вторгнення РФ в Україну, РІСУ систематично висвітлювала події пов'язані із релігійним життям України та у світі. Жанрово, матеріали РІСУ репрезентовані репортажами, журналістськими розслідуваннями, оглядами подій, інтерв'ю, аналітикою, коментарями, релігієзнавчими статтями, оглядами видань, записками та ін. РІСУ також пропонує можливість широкого використання фільтрів – вибір (групування) матеріалів за темами, жанрами, рубриками (які відповідають завданням Служби), конфесіями. Більше того, підбірка публікацій за тегом «Православні» дозволяє уточнити ще й наступні критерії вибору: ПЦУ, УПЦ (МП), УПЦ КП, УАПЦ, Старообрядці та інші православні, Православний світ, Константинопольський патріархат, Московський Патріархат, Вірменська АЦ.

Для аналізу контенту РІСУ за період російсько-української війни за тегом «Православні» було обрано періоди березень 2022 р. – як перший повний місяць у російсько-українській війні, та листопад 2023 р. – крайній повний місяць російсько-української війни.

Показовим та репрезентативним є саме перший період аналізу публікування матеріалів, адже українці лише адаптовувалися до нових умов,

⁵³ «Про нас». РІСУ. https://risu.ua/about_us

а медіа-приводів було безліч. Так, за період «березень 2022 р.» РІСУ опублікувала 70 матеріалів, що висвітлювали позицію православних церков України що російсько-української війни, або ж аналітики навколо цієї теми. Кількість матеріалів, що описують діяльність УПЦ МП в умовах війни за цей період – 52, ПЦУ – 11.

Тематично ці публікації можна поділити так:

- вихід громад з підпорядкування УПЦ: «Існує три етапи», – митрополит Олександр (Драбинко) про вихід парафій з Московського Патріархату» (31.03.2022), «На Черкащині МП хоче замінити священників-«заколотників»» (29.03.2022), «Перейти до ПЦУ готові майже сто громад, понад 50 це вже зробили, – Митрополит Епіфаній» (29.03.2022), «Дніпропетровська єпархія ПЦУ поповнилася ще трьома громадами з УПЦ МП» (28.03.2022), «28 громад від початку війни вже перейшли з УПЦ МП до ПЦУ» (28.03.2022), «Громади залишають путінський патріархат» (28.03.2022), «До ПЦУ продовжують приєднуватися громади МП» (27.03.2022), «На Полтавщині релігійна громада УПЦ МП перейшла в ПЦУ» (26.03.2022), «Релігійні громади Хмельниччини все активніше переходять з УПЦ МП в ПЦУ» (25.03.2022), «Священики Сумської єпархії ініціюють вихід УПЦ МП зі складу РПЦ» (25.03.2022), «Через місяць російської агресії Митрополит Епіфаній знову закликав УПЦ МП до єдності з ПЦУ» (25.03.2022), «Релігійна громада УПЦ МП на Черкащині вийшла з Московського Патріархату» (24.05.2022), «На Закарпатті відразу шість громад вийшла з УПЦ МП» (24.03.2022), «На Хмельниччині ще одна парафія УПЦ МП приєдналась до ПЦУ» (24.03.2022), «До ПЦУ приєднався ще один монастир МП на Львівщині» (23.03.2022), «ПЦУ на Вінниччині поповнилося ще однією громадою з УПЦ МП» (23.03.2022), «На Хмельниччині ще чотири громади перейшли з УПЦ МП до ПЦУ» (23.03.2022), «В ПЦУ роз'яснили, як до них можуть приєднатися парафії УПЦ МП, які вирішили порвати з РПЦ і Кірілом» (22.03.2022), «Священик і парафія УПЦ МП на Львівщині приєдналась до ПЦУ» (19.03.2022), «На Хмельниччині громада УПЦ МП

ухвалила рішення про перехід до ПЦУ» (18.03.2022), «ПЦУ на Івано-Франківщині поповнилося ще однією парафією від УПЦ МП» (09.03.2022);

- Україна, українці в умовах війни: «Патріарх Варфоломій зустрівся з українськими біженцями в Польщі» (30.03.2022);

- Церква в умовах війни: «У храмах ПЦУ звершують молебні за наше військо та панахиди за тих, чиї життя забрала війна» (11.03.2022), «Війна кардинально змінює форму посту, - Предстоятель ПЦУ звернувся до вірян» (08.03.2022), «Синод ПЦУ схвалив зміни у богослужбовій практиці у зв'язку з війною» (07.03.2022), «Предстоятель ПЦУ підтримав бойовий дух оборонців столиці» (05.03.2022);

- Церква, її священнослужителі та віряни vs окупанти: «У Славутичі священник пішов до скупчення окупантів і сказав, що про них думає» (30.03.2022), «Предстоятель ПЦУ Епіфаній перестав поминати в диптиху Патріарха РПЦ Кіріла» (18.03.2022), ««Окупанти вбили трьох наших священників!» - речник ПЦУ Євстратій (Зоря)» (17.03.2022), «Російські військові використовують церкви УПЦ МП в Україні в якості своїх баз» (15.03.2022), «В ПЦУ ще раз повторили: «Вбивати російських окупантів не гріх»» (15.03.2022), «Київський священник УПЦ МП виголосив анафему російським окупантам» (14.03.2022), «У Волновасі загинув український капелан» (13.03.2022), «Російські агресори вбили священника ПЦУ на блокпосту біля Фастова» (06.03.2022);

- проросійська позиція УПЦ: «УПЦ МП є останнім форпостом для путіна в Україні – Митрополит ПЦУ Епіфаній» (29.03.2022), ««Путін головного мозку у багатьох»: співрозмовник ТСН у Києво-Печерській лаврі пояснив перепони виходу з МП» (29.03.2022), «Або ви поклоняєтесь Христу, або Путіну, – релігієзнавець про поминання Кирила в УПЦ МП» (27.03.2022), «Запорізький митрополит УПЦ МП презентуватиме РПЦ на Асамблеї Світової Ради Церков» (25.03.2022), «Монахиня УПЦ МП зреклася Кіріла і вважає, що Митрополит Онуфрій вже спізнився з таким кроком» (22.03.2022), «Севастопольські священники УПЦ МП «духовно окормляють»

окупантів та «опрацьовують» молодь» (22.03.2022), «Севастопольський священик УПЦ МП бере участь у бойових діях проти України та відвідує поранених агресорів» (19.03.2022), «У Моспатріархаті почалися розправи над духовенством, що зрікається Кирила та РПЦ» (18.03.2022), «15 єпархій УПЦ МП перестали поминати Кирила, однак про розрив стосунків з РПЦ наразі не йдеться, – протоєрей Данилевич» (16.03.2022), «Мукачівська єпархія УПЦ МП перестала поминати Кирила, а Хустська й далі це робить» (06.03.2022), «На Івано-Франківщині у церквах Московського Патріархату більше не згадуватимуть Патріарха Кирила» (04.03.2022), «Львівська єпархія УПЦ МП вимагає скликати Архиєрейський Собор для проголошення незалежності Церкви від Москви» (04.03.2022), «Священики УПЦ МП закликали митрополита Онуфрія вийти з Московського Патріархату» (02.03.2022), «У єпархіях УПЦ МП уже почався рух непоминання Патріарха Кирила» (01.03.2022);

- розслідування СБУ щодо представників православних церков: «Затриманого бердянського священика ПЦУ о. Олега Ніколаєва відпустили» (14.03.2022);

- заборона діяльності храмів УПЦ на території міських рад: «У Дрогобичі прийнято рішення про заборону на території міської ради діяльності УПЦ МП» (13.03.2022);

- соціальна місія Церкви: «Банчевський монастир УПЦ МП прийняв понад 5000 перселенців» (10.03.2022);

- знищення храмів через воєнні дії: «Загарбники спалили старовинну церкву з унікальним іконостасом» (28.03.2022), «У Житомирській та Київській єпархіях від обстрілів постраждали храми УПЦ МП» (12.03.2022), «Внаслідок обстрілів постраждав храм УПЦ МП в селі Бобрик Бориспільської єпархії УПЦ МП» (06.03.2022), «Агресор атакував храм у Харкові: снаряд влучив по Успенському собору, в якому були люди» (03.03.2022);

- офіційні звернення та інтерв'ю: «Наближаємо перемогу гарячою молитвою, яка щодня лине в наших храмах від мільйонів сердець, – Митрополит Епіфаній» (25.03.2022), «Московський Патріархат очікує осуд людський і всього християнського світу, – о. Георгій Коваленко» (21.03.2022), «Митрополит Вінницький УПЦ МП просить очільника РПЦ Кирила опам'ятатися» (13.03.2022), ««Немає виправдання тим, хто розпочинає війну», – Предстоятель УПЦ МП» (11.03.2022), «В усіх храмах і монастирях УПЦ МП сьогодні молитимуться за мирну Україну» (04.03.2022), «Предстоятель ПЦУ попередив колаборантів про прокляття від людей і Бога» (03.03.2022), «Почаївська лавра – Кирилу: «Просіть керівництво Росії припинити війну»» (03.03.2022), ««Саме собою «не поминання Патріарха Кирила» не може вважатися великим досягненням», – речник ПЦУ» (02.03.2022), «Волинський митрополит ПЦУ закликав священство і вірян МП спільно захищати Україну» (02.03.2022), ««Ми засуджуємо бездіяльність Патріарха Кирила», – рівненські свіденнослужителі УПЦ МП виступили із зверненням» (01.03.2022), «Почесний Патріарх Філарет звернувся до Митрополита УПЦ МП Онуфрія: час визначитися, на чиєму ви боці» (01.03.2022);

- релігієзнавча аналітика: ««Московському Патріархату місця в Україні після війни вже немає» – релігієзнавець Віктор Єленський» (17.03.2022), «РПЦ в Україні підлягає забороні за законом про колаборацію, – експерт» (04.03.2022), ««Чи вистачить УПЦ МП совісті покаятися у сприянні агресії», – Кирил Говорун» (02.03.2022), ««Завдяки Путіну МП в Україні більше не буде, бо не має на це ані морального, ані канонічного права», – Сергій Шумило» (02.03.2022);

Як показав аналіз, переважна більшість матеріалів (33%: 23 з 70) стосується зміни статусу громад та їх перехід до ПЦУ, реакція ПЦУ щодо цього, а також приклади проросійської або антиукраїнської позиції УПЦ та її священнослужителів. В основному матеріали є новинного характеру, подекути зустрічаються офіційні звернення, релігієзнавча аналітика та

інтерв'ю. Незважаючи на позиціонування себе як незаангажованого релігійного медіа, все ж варто відмітити, що публікації РІСУ мають яскраво виражений національно-патріотичний характер і тому, діяльність УПЦ висвітлюється як негативна, а вислови її представників ставляться під сумнів. Разом з тим, варто відмітити, що за перший місяць повномасштабного вторгнення на сторінках РІСу були представлені звернення всіх представників православних церков України.

За період «листопад 2023 р.» РІСУ опублікувала 20 матеріалів, що висвітлювали позицію православних церков України щодо російсько-української війни, або ж аналітики навколо цієї теми. Кількість матеріалів, що описують діяльність УПЦ МП в умовах війни за цей період – 16, ПЦУ – 4

Тематично ці публікації можна поділити так:

- релігійні та міжконфесійні конфлікти: «Конфлікт на території черкаського храму: в ПЦУ пояснили, що відбулося» (24.11.2023), «У черкаському монастирі виник конфлікт між вірянами УПЦ МП та мешканцями міста» (20.11.2023), «На Київщині громаді повернули церкву, яку рейдерськи привласнила УПЦ МП» (16.11.2023);

- діяльність релігійної організації в умовах війни: ««Гнана» Церква: У двох єпархіях УПЦ МП освятили нові храми» (24.11.2023), «Предстоятель ПЦУ зустрівся з командувачем Нацгвардії України» (23.11.2023), «Священик УПЦ МП на Буковині відмовився дати відспівати у церкві військового» (03.11.2023), «Предстоятель ПЦУ зустрівся з Кирилом Будановим» (01.11.2023);

- міжнародній контекст: «Парафія святителя Миколая на Кіпрі стала прихистком для священників-втікачів з УПЦ МП» (10.11.2023), «Європейськими захисниками УПЦ МП стали депутати, які заперечували російські злочини у Бучі» (05.11.2023);

- розслідування та питання національної безпеки: «Поліція не підтверджує інформацію про обшуки у Києво-Печерській лаврі» (23.11.2023), ««Священики УПЦ МП їздять лінією фронту і викладають фото в мережу, –

офіцер ЗСУ» (17.11.2023), «В Україні створили реєстр священників УПЦ МП, які підтримують зв'язки з РФ» (11.11.2023);

- державно-церковні відносини: «На сесії Сумської міськради не підтримали електронну петицію «Проти дискримінації УПЦ МП в Сумах»» (19.11.2023);

- перехід громад в ПЦУ: «Громада Свято_Духівської церкви на Рахівщині перейшла до ПЦУ» (14.11.2023), «Ще одна громада на Вінниччині перейшла до ПЦУ» (13.11.2023), «На Буковині ще одна громада перейшла до ПЦУ» (12.11.2023), «Близько десяти громад на Житомирщині цими днями покинули УПЦ МП» (12.11.2023), «На Хмельниччині громада перейшла до ПЦУ, священник вибір мирян не підтримав» (06.11.2023), «На Житомирщині ще чотири парафії Московського Патріархату перейшли до ПЦУ» (02.11.2023);

- звернення, інтерв'ю, аналітика: «Ворог вдало використовує релігійну сферу у цій гібридній війні, – Предстоятель ПЦУ» (06.11.2023).

Таким чином, на 22 місяці російсько-української війни, публікації РІСУ все ще в більшій мірі (45%: 9 з 20) продовжують висвітлювати перехід громад УПЦ до ПЦУ та проросійську позицію представників УПЦ. Впадає в очі використання РІСУ в останні місяці специфічного синоніму до УПЦ – ««Гнана» Церква». Також, матеріали стали більш соціально актуальними, адже замість транслявання проросійських повідомлень від священнослужителів УПЦ, редакція публікує новини про розслідування СБУ діяльності цих священнослужителів, а новини про перехід громад у підпорядкування ПЦУ доповнюються інформацією про міжконфесійні конфлікти та загострення державно-церковних відносин на рівні громад. Більше того, у висвітленні діяльності православних церков в умовах війни спостерегається полярне зміщення акцентів: ПЦУ – публікації про допомогу військовим та зустріч із військово-політичним керівництвом держави, УПЦ – освячення нових храмів та конфлікти в громадах.

Розділ 3

Висвітлення позиції українських православних церков щодо російсько-української війни у всеукраїнських громадсько-політичних ЗМК

3.1. Тема православ'я в умовах війни у всеукраїнських ЗМК та місце УПЦ в них

Українські ЗМК на сучасному етапі розвитку суспільства представлені як у формі традиційних медіа (журнали, газети та ін.), так і у формі нових медіа (теле-, радіо-передачі, сайти ЗМК, блоги, соціальні мережі та ін.). Релігійна тематика в українських ЗМК представлена різноманітно, хоча й не на тому рівні, та не у тих масштабах як може, про що ми писали у розділі 1. Специфічним є представлення релігійної тематики у громадському Інтернет-телебаченні (Hromadske.tv та Espresso.tv), адже як інформаційно-аналітичні канали вони репрезентують релігійні теми в одному із блоків – політика, бізнес, культура. Як зауважує українська науковиця М. Петрушкевич, «особливістю зазначених ресурсів є їх діалогічний характер, інтерактивність. Глядачі можуть не лише впливати на рейтинг каналу, а й пропонувати теми, сюжети, ставати активними учасниками і дійовими особами комунікації»⁵⁴.

Війна актуалізувала такі теми з релігійного середовища як руйнування храмів через воєнні дії («Пережив Другу світову, але не вторгнення Росії: історія 130-річного храму а Перемозі. Фоторепортаж» (5.09.2023, Еспресо), «Російські війська обстріляли ще одну церкву на Херсонщині» (09.11.2023, Укрінформ)), соціальне служіння Церкви («У Черкасах шість церков можуть слугувати укриттям під час тривоги» (05.03.2022, Суспільне), «Про небезпеку на Волині оголошують церковні дзвони» (26.02.2022, Суспільне)). Більшість ЗМК висвітлюють суспільнозначимі події з релігійного життя, проте такі

⁵⁴ Петрушкевич М.С. (2019) Релігійний контент у новій медіа: український сегмент. Гілея: науковий вісник. Вип. 141 (2). Ч. 2. Філософські науки. С. 108.

медіа як Суспільне, Zaxid.Net орієнтуються на висвітлення тем регіонального значення, з обов'язковим тегуванням міст та областей, про які йдеться у публікації.

Звертаючись до теми висвітлення позиції УПЦ щодо російсько-української війни у всеукраїнських медіа, можна виділити найбільш актуалізовані питання з діяльності УПЦ у період повномаштабної війни, висвітлювані в медіапросторі України:

- приклади проросійської та антиукраїнської позиції, колабораціонізму та сепаратизму священнослужителів УПЦ; розслідування СБУ щодо цього: «У РПЦ заявили, що працюють над обміном священників, проти яких порушили справи в Україні» (30.06.2023, Еспресо), «УПЦ МП зсередини, або Українофобія як кит православ'я» (31.03.2022, Zaxid.Net), «Чеерз заклик здати Крим суб на Буковині заборонив священнику УПЦ МП проводити богослужіння» (6.11.2023, Zaxid.Net), «На Закарпатті суд виніс вирок священнику УПЦ МП за підозрою у поширенні комуністичної ідеології» (3.12.2023, Суспільне), «СБУ прийшла з перевіркою до об'єктів УПЦ МП на Хмельниччині» (29.12.2022, Hromadske.tv), «Арештований за підозрою СБУ настоятель собору УПЦ МП в Ужгороді заявив, що тримав повістку» (13.11.2023, Укрінформ);

- обговорення ситуації довкола переходу громад УПЦ у підпорядкування ПЦУ: «На Тернопільщині релігійні громади виходять з-під московського патріархату» (28.03.2022, Суспільне), «На Буковині дві парафії УПЦ передали церкви у приватну власність: через це віряни ПЦУ не зможуть користуватись храмами» (21.11.2023, Суспільне), «У Бучі церква Московського патріархату вперше перейшла до ПЦУ» (12.08.2023, Еспресо), ««Провокації створити не вдалося» – керівник Нацполіції Тернопільщини про виселення духовного училища УПЦ (МП)» (01.12.2023, Радіо свобода), «На Житомирщині до ПЦУ перейшли ще три громади» (10.11.2023, Укрінформ);

- обговорення ситуації довкола Києво-Печерської та Почаївської лавр; арешт настоятеля Києво-Печерської Лаври о. Павла: «Комісія Мінкульту визнала незадовільний стан Спаського, Троїцького й Успенського соборів у Чернігові, які були в УПЦ МП» (14.11.2023, Суспільне), «Суд продовжив домашній арешт митрополиту УПЦ МП Павлу Лебедю» (29.11.2023, Zaxid.Net), «СБУ проводить обшуки у Почаївській лаврі у справі про «розпалювання національної ворожнечі»» (30.11.2023, Радіо свобода), «У Білорусі заявили, що готові прийняти монахів УПЦ МП з Києво-печерської лаври» (19.03.2023, Еспресо);

- обговорення рішення Священного Синоду УПЦ та законодавчі ініціативи із заборони діяльності УПЦ (РПЦ) в Україні: «Суспільство визначилося: РПЦ має бути заборонена в Україні» (03.06.2023, Еспресо), «УПЦ МП постійно стверджує, що вони не МП, а звичайна українська церква» (20.04.2023, Еспресо, «В УПЦ МП відреагували на рішення Конституційного суду щодо перейменування» (28.12.2022, Hromadske.tv).

Разом з тим, публікацій, які б транслювали офіційну позицію УПЦ та звернення митрополита Онуфрія досить мало (окрім «Української правди»). На думку С. Кагамлик та М. Обушного, сама УПЦ (в особі митрополита Онуфрія чи представників прес-служби релігійної організації) уникає офіційного висловлювати свою позицію у зв'язку із тим, що «офіційна УПЦ» не могла виробити офіційну позицію щодо вторгнення РФ в Україну, а в подальшому зайняла «неоднозначну позицію», яка «в загальних рисах зводилася до закликів про припинення вогню і підтримки своїх вірян по обидва боки конфлікту»⁵⁵.

Також майже не висвітлюється благодійницька діяльність УПЦ, звіти про яку регулярно публікуються на її офіційному сайті. На це звернула увагу колишня очільниця Державної служби України з етнополітики та свободи совісті Олена Богдан (за це її розкритикувала в українському медіа просторі):

⁵⁵ Кагамлик С., Обушний М. (2022) Православна Церква в Україні в умовах російсько-української війни: полюси цивілізаційного вибору. Українознавчий альманах. Випуск 30. С. 80

«ЗМІ не розповідають про вірян УПЦ, які захищають Україну на передовій та гинуть за Батьківщину, так само як і не показують, яку гуманітарну діяльність реалізовує Українська Православна Церква»⁵⁶.

На шпальтах «Української правди» за досліджуваний період було опубліковано 111 публікацій, що висвітлювали діяльність Упц, або ж стосувалися її діяльності в Україні в умовах війни. Найбільше публікацій стосувалося темі переходу громад УПЦ до ПЦУ (20 од. – 18%), ситуації навколо Києво-Печерської та Плчайвської лаври та настоятеля Лаври о. Павла (39 од. – 35%), значна частина публікацій стосувалась обшукам СБУ в окремих парафіях та єпархіях УПЦ та заборони місцевої влади на діяльність парафій УПЦ на території цих громад. Разом з тим, варто звернути увагу на те, що «Українська правда» публікувала офіційні звернення митрополита Онуфрія на рівні із трансляванням позиції митрополита Епіфанія. До прикладу: «Онуфрій просить Путіна відпустити захисників Маріуполя за процедурою екстранш» (09.05.2022), «Онуфрій пропонує на Великдень ходу в Маріуполь, аби забрати цивільних і поранених» (21.04.2022). Також редакція «Української правди» розміщувала новини про засудження священнослужителями УПЦ діяльності РПЦ та Кіріла («Священник УПЦ МП Андрій Пінчук: Теорія «русского міра» - єресь, яку має засудити міжнародний трибунал» (14.04.2022), «Майже 200 священників УПЦ МП хочуть церковного трибуналу для патріарха Кирила» (11.04.2022)).

Жанрово, публікації щодо УПЦ в основному були новинного, інформаційного, оглядового характеру, проте зустрічаються і аналітичні статті та ексклюзивні інтерв'ю: «Московська церква має «скласти зброю» в Україні (авт. М. Ткач, 11.04.2023), ««Колаборанти в рясі»? Що чекає на Українську православну церкву (не) Московського патріархату (авт. В. Рощина, 11.01.2023).

⁵⁶ «Віряни УПЦ в ЗСУ гинуть за Україну, але цього не показують в ЗМІ – Олена Богдан» <https://news.church.ua/2022/09/16/viryani-upc-v-zsu-ginut-za-ukrajinu-ale-cogo-ne-pokazuyut-v-zmi-olena-bogdan/#2023-12-09>

Особливістю висвітлення позиції УПЦ щодо російсько-української війни та її діяльності у цей період на ресурсі Espresso.tv є використання емоційно навантажених термінів та політично заангажованих тем. До прикладу: неприховане припущення («Фірма Новинського, імовірно, оплачує УПЦ МП лобіста, який просуває її інтереси у США за \$1400/год.» (10.11.2023)); маніпулювання та натяки («Напад на священника у Вінниці. Як московська церква маніпулює криміналом» (5.01.2023)); стереотипність («Московська церква – це КДБістський притон, який благословляє вбивства українців, – Порошенко» (29.12.2022), «Коли в Україні заборонять діяльність РПЦ Гундяєва?» (8.10.2022), «УПЦ МП – це не церква, а підконтрольна структура ФСБ, – нардепка Піпа» (2.06.2022)).

В контексті нашого дослідження доволі справедливим виглядає висновок за результатами моніторингу ІМІ, що відбувався у період з 1 по 5 квітня 2023 р. щодо того, що «понад 82% матеріалів в українських онлайн-медіа, які стосувались Української православної церкви Московського патріархату, порушували журналістські стандарти, зокрема мали негативне емоційне забарвлення, містили ознаки мови ворожнечі та порушували стандарт відокремлення фактів від коментарів»⁵⁷. А в публікації від Інституту масової інформації йдеться проте, що «ще кілька років тому згадки про Українську православну церкву Московського патріархату траплялися зрідка, зазвичай мали нейтральне або позитивне забарвлення»⁵⁸.

⁵⁷ Мельник Р. (2023) «Понад 80% матеріалів про УПЦ МП в українських медіа порушують стандарти, – моніторинг ІМІ». <https://detector.media/infospace/article/210340/2023-04-20-ponad-80-materialiv-pro-upts-mp-v-ukrainskykh-media-porushuyut-standarty-monitoring-imi/>

⁵⁸ «Від компліментів до «вигнання бісів»: медійна траєкторія УПЦ Московського Патріархату. <https://imi.org.ua/monitorings/vid-komplimentiv-do-vygnannya-bisiv-medijna-trayektoriya-upts-moskovskogo-patriarhatu-i52196>

3.2. Позиція ПЦУ щодо російсько-української війни: ретрансляція у всеукраїнських ЗМК

Від початку повномасштабного вторгнення ПЦУ, Митрополит Епіфаній, представники Церкви однозначно проголошували свою проукраїнську позицію та закликали до єдності українців в боротьбі зі спільним ворогом (більш детально описано у підпункті 2.1). Переопублікування звернень Митрополита Епіфанія відбувалося на більшості всеукраїнських громадсько-політичних ЗМК, та, частково, на ресурсах ЗСУ. Вище наводився приклад із публікацією звернення на сайті ГУР України, проте варто зазначити, що на інформаційному ресурсі ЗСУ – Армія Inform (<https://armyinform.com.ua/>), розміщено десятки новин за тегом «Епіфаній» за період повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Серед публікацій зустрічаються такі: «Митрополит Епіфаній зустрівся з представниками силових відомств держави» (<https://armyinform.com.ua/2022/04/21/mytropolyt-epifanij-zustrivsyia-z-predstavnykamy-sylovyh-vidomstv-derzhavy/>), «Через можливі провокації ворога Православна церква України дозволяє змінювати час богослужінь – Епіфаній» (<https://armyinform.com.ua/2022/04/18/chez-mozhlyvi-provokacziyi-voroga-pravoslavna-czerkva-ukrayiny-dozvolyyaye-zminyuvaty-chas-bogosluzhin-epifanij/>), «Російський тиран і народ, який його підтримує – Епіфаній про масові вбивства українців» (<https://armyinform.com.ua/2022/04/03/rosijskyj-tyran-i-narod-yakyj-jogo-pidtrymuje-epifanij-pro-masovi-vbyvstva-ukrayincziv/>), «Кожен день нашої спільної успішної боротьби з агресором наближає перемогу України – митрополит Епіфаній» (<https://armyinform.com.ua/2022/04/02/kozhen-den-nashoyi-spilnoyi-uspishnoyi-borotby-z-agresorom-nablyzhaye-peremogu-ukrayiny-mytropolyt-epifanij/>) та ін. Матеріали розміщені на ресурсі є в більшій мірі перепощуванням офіційних звернень представників ПРЦ та новин із діяльності ПЦУ. Натомість за тегом «Онуфрій» розміщені лише аналітичні матеріали «довкола» УПЦ, які мають виражений негативний характер щодо діяльності

(«місії») УПЦ: «Анексія росією Почаївської лаври: спотворена історія, мародерство, ставка на «своїх»» (<https://armyinform.com.ua/2023/04/07/aneksiya-rosiyeyu-pochayivskoyi-lavry-spotvorena-istoriya-maroderstvo-stavka-na-svoyih/>), ««Через моспатріархат кремль десятиліттями створював передумови для поглинання України» – професор Олександр Саган» (<https://armyinform.com.ua/2022/11/16/cherez-mospatriarhat-kreml-desyatylittyamy-stvoryuvav-peredumovy-dlya-poglynnannya-ukrayiny-profesor-oleksandr-sagan/>), «Росія вдруге анексувала Крим, або Історія про те, як УПЦ МП визнала свою непотрібність» (<https://armyinform.com.ua/2022/06/09/rosiya-vdruge-aneksovala-krym-abo-istoriya-pro-te-yak-upcz-mp-vyznala-svoyu-nepotribnist/>), «Чому ница «русская духовність» у погонах знищує церкви в Україні?» (<https://armyinform.com.ua/2022/05/04/chomu-nycza-russkaya-duhovnist-u-pogonah-znyshhuye-czerkvy-v-ukrayini/>).

Як зазначають українські дослідники С. Кагамлик та М. Обушний, ПЦУ в медійному просторі України представлена в контексті діяльності капеланів для ЗСУ та душпастирської опіки постраждалих через війну, міжнародної діяльності ПЦУ (наприклад, участі представників церкви в асамблеї Всесвітньої Ради Церкво (жовтень, 2022 р.)) та діяльності Митрополита Епіфанія в умовах війни: «Предстоятель ПЦУ вбачає свою персональну участь у подіях воєнного часу, у візитах прифронтових зон, де, окрім безпосереднього служіння архіерейських літургій, передбачено зустрічі з представниками місцевої влади, волонтерами, відвідування шпиталів, де лікуються поранені воїни»⁵⁹. До тем, що найчастіше висвітлювалися за 21 місяць російсько-української війни у всеукраїнських ЗМК варто віднести також внутрішньоправославні конфлікти через перехід громад з УПЦ до ПЦУ та ситуація довкола Києво-Печерської та Почаївської лавр.

⁵⁹ Кагамлик С., Обушний М. (2022) Православна Церква в Україні в умовах російсько-української війни: полюси цивілізаційного вибору. Українознавчий альманах. Випуск 30. С. 75

Разом з тим, провівши контент-моніторинг українських медіа (а саме: Hromadske.tv, Espresso.tv, Радіо свобода, Zaxid.Net, Суспільне, Укрінформ, Українська правда), варто відзначити «слабкий» інтерес до ПЦУ у порівнянні із діяльністю УПЦ в частині війни, про що зазначалося вище.

На таких ресурсах як Еспресо, Радіо свобода, Суспільне, Українська правда знаходимо трансляцію найбільш соціально гострих тем, пов'язаних із діяльністю ПЦУ та ретрансляцію офіційних звернень Митрополита Епіфанія («Вірю в перемогу правди» (07.01.2023, Українська правда), «ПЦУ благословляє використання зброї проти ворога» (23.02.2022, Суспільне)). До прикладу це офіційні звернення до Вселенського Патріарха Варфоломія, міжнародних церковних організацій та ін. щодо притягнення Кирила (РПЦ) до відповідальності за сприяння російсько-українській війні («ПЦУ вимагає притягнути Кирила до канонічної відповідальності та позбавити престолу» (27.07.2022, Еспресо), «ПЦУ просить позбавити Кирила престолу патріарха, а «руській мір» визнати єретичною ідеологією» (28.07.2022, Українська правда)), це повідомлення про здійснення літургій українською мовою вперше за довгий час, поминання українських історичних діячів («У Києво-Печерській лаврі вперше помоляться за упокій Івана Мазепи, якого російська імперська церква піддала анафемі» (9.06.2023, Еспресо)), це інформування про злочини окупантів щодо священнослужителів ПЦУ (««Росія пеєртворилася на зону» – капелан ПЦУ, що пройшов російський полон» (17.11.2023, Радіо свобода), «У тимчасово окупованій Волновасі російські військові вбили капелана ПЦУ» (13.03.2022, Суспільне), «Росіяни відпустили священника ПЦУ, вираденого в Херсоні» (30.03.2022, Українська правда)), це реакція на реформування канонічного підпорядкування УПЦ («Час втілювати реформи. Ми повинні віддалятися від всього російського» – глава ПЦУ Епіфаній» (06.11.2023, Радіо свобода)).

Варто також відмітити певну «нішовість» у висвітленні релігійної тематики українськими медіа. Так, найбільше матеріалів, які висвітлюють позицію ПЦУ щодо російсько-української війни знаходимо на «Українській

правді», де навіть запропонований окремий тег для пошуку (для порівняння – тегу «УПЦ» не має, є загальний тег «Церква»). За досліджуваний період на ресурсі було розміщено 24 публікації, що становлять об'єкт нашого дослідження. Особливістю цього медіа є розміщення додаткових та уточнюючих матеріалів з однієї проблеми (ситуації). Наприклад, тема підпорядкування Києво-Печерської Лаври піднімалася 6 разів⁶⁰, а тема переходу громад УПЦ до ПЦУ – 5⁶¹. «Українська правда» також публікувала «гострі» матеріали нахшталт «Митрополит ПЦУ сказав, що «влада вигадує війну», у церкві назвали це помилкою» (9.08.2023). «Важливими» на думку редакції (аналізуючи тон новини) були заяви щодо початку діалогу між УПЦ та ПЦУ: «Духовенство УПЦ і ПЦУ узгодила «декларацію порозуміння»» (06.07.2022) та ««Крига скресла»: ПЦУ й УПЦ зустрілися, щоб подолати розділення» (6.07.2022).

Орієнтація на регіональний ринок спостерігається у матеріалах Zaxid.Net та Суспільне, які надають перевагу публікуванню новин з регіонів: «Вперше за майже 200 років у Миколаївському соборі Кременця молились українською» (6.12.2023, Zaxid.Net), ««Мала перемога веде до великої»: на Тернопільщині богослужіння українською провели в день окупації храму» (6.12.2023, Суспільне), «Підтримують обшуки у Почаєві: в Тернополі організували мирний протест» (30.11.2023, Суспільне), «Митрополит Київський і всієї України ПЦУ Епіфаній посмертно нагородив полтавських захисників» (15.11.2023, Суспільне).

⁶⁰ «В.О. намісника Лаври: Братія молиться за Зеленського, а прокльони Павла повернуться до нього ж». <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/1/7396024/>; «Архімандрит Печерської лаври УПЦ МП перейшов до ПЦУ: Його призначили в.о. намісника лаври». <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/29/7395616/>; «Епіфаній звернувся до братії Лаври: Всі, хто відкине владу Москви продовжать служіння». <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/18/7394062/>; «Російська церква окупувала Києво-Печерську лавру у XVII столітті – ПЦУ повертає своє по праву». <https://www.pravda.com.ua/news/2023/01/12/7384554/>; «Ткаченко про реєстрацію монастиря ПЦУ в Лаврі: Про передачу мова не йде». <https://www.pravda.com.ua/news/2022/12/2/7379054/>; «Свято-Успенську Києво-Печерську Лавру зареєстрували як монастир ПЦУ». <https://www.pravda.com.ua/news/2022/12/2/7379045/>

⁶¹ «У Кам'янці-Подільському біля собору сталися сутички, прихильники ПЦУ ставлять намети». <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/9/7397129/>; «Побиття військового в Хмельницькому: храм перейде до ПЦУ, там провели молитву українською». <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/2/7396125/>; «Ще 100 громад переходять до ПЦУ – Епіфаній». <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/29/7335378/>; «Десятки громад перейшли до ПЦУ». <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/26/7334764/>; «ПЦУ закликала всі громади УПЦ МП перейти до них». <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/22/7333641/>

Осиблівістю матеріалів «Еспресо» є часте публікування матеріалів за авторством Миколи Княжицького, особливо в рубриці «Opinion». Наприклад, «Церква має визначати, хто може називатися православним» (4.01.2023, Еспресо). Також це медіа є ретранслятором позиції колишнього Президента України П.Порошенка. За досліджуваний період звертають на себе публікації: ««У нас церква народна, а вник державна», – Порошенко про відмінність ПЦУ вір РПЦ» (16.04.2023, Еспресо) та «Порошенко в річницю Томоса: це омріяна тисячоліттями духовна незалежність України» (6.01.2023, Еспресо).

Аналітичні та ексклюзивні матеріали зустрічаємо на шпальтах «Укрінформу». Так, 6 грудня 2023 р. на ресурсі був опублікований аналіз переходів черкаських парафій УПЦ до ПЦУ під назвою «Як парафія захотіла стати українською і що з цього зробила Москва». А також опис зустрічі Епіфанія із начальником ГУР України К. Будановим: «Буданов і Епіфаній обговорили підтримку українських воїнів» (02.11.2023).

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1 Сучасне суспільство прагне отримувати якісну, своєчасну, аналітичну та різнобарвну інформацію із різних сфер свого життя, проте стан вузькоспеціалізованої журналістики (такої як релігійна) не відповідає його запитам. Українське медіасередовище ще перебуває на стадії формування інституту релігійної журналістики.

Разом з тим, інформування української громадськості про події з релігійного життя України відбуваються різними шляхами – це і статті на релігійну тематику в нецерковній пресі та світській періодиці, і релігійні друкованні періодичні видання (бюлетні, журнал і газета), і рубрики у світських засобах масової інформації, і повідомлення (дописи) на соцсторінках представників чи представництв релігійних організацій, і діяльність інтернет-сайтів релігійних організацій новинного чи інформаційного характеру. Жанрово, релігійна журналістика представлена трьома типами – інформаційним, аналітичним, художньо-публіцистичним. Найбільш актуалізована інформація про релігійне життя України розміщується на шпальтах нових медіа: інтернет-сторінки ЗМК, соціальні мережі, ютуб канали та ні.

2. Українські православні церкви використовують як традиційну церковну пресу, так і нові медіа. Найбільше охоплення аудиторії пропонують офіційні сторінки Церков чи їх прес-служб в Інтернеті, соціальних мережах, ютубі. Так, УПЦ транслює інформацію через офіційну мережу сайтів УПЦ – <https://church.ua/>, сайт Синодального інформаційно-просвітницького відділу УПЦ – <https://news.church.ua/>, та російськомовний сайт «Україна Православна» – <http://pravoslavnye.org.ua/>, сторінку «Центру інформації УПЦ» – <https://www.facebook.com/church.information.center/> та ютубі – Офіційний канал Синодального Інформаційно-просвітницького відділу Української

Православної Церкви (<https://www.youtube.com/@church-ua>); ПЦУ використовує офіційний сайт – <https://www.pomisna.info/>, сайт «Патріархія On-line» – <https://patriarchia.org.ua/>, соціальні мережі: персональні сторінки Предстоятеля ПЦУ Епіфанія у фейсбук, телеграм, інстаграм та загальноцерковні, такі як офіційна сторінка ПЦУ у фейсбук <https://www.facebook.com/Orthodox.in.Ukraine>, ютуб-канал ПЦУ – <https://www.youtube.com/channel/UCFgJSKKWeYsoJLeJoeQVFdg>; колишня УПЦ КП використовує сайт колишньої Української православної церкви Київського Патріархату (<https://www.cerkva.info/>).

Релігійним медіа в Україні однозначно можна назвати Релігійно-інформаційну службу України (www.risu.org.ua).

3. Теми, які найчастіше піднімалися у офіційних медіа православних церков можна погрупувати наступним чином: офіційні звернення представників церков; історії з життя віруючих та священнослужителів у часи війни; «рефлексії» щодо переходів громад від УПЦ до ПЦУ; «рефлексії» щодо обшуків у парафіях СБУ та роз'яснення щодо практики колабораціонізму в УПЦ; «рефлексії» щодо рішення Священного Синоду УПЦ від 23.05.2022 р.; «роз'яснення» ситуації довкола монастирів: Києво-Печерської Лаври, Почаївської Лаври; описи соціальної місії Церкви та благодійництва у часи війни; звітування про руйнування та матеріально-технічні втрати під час війни; «рефлексії» щодо оцінки діяльності Церкви світськими та науковими установами; участь священнослужителів у війні, тема військових капеланів.

В більшій мірі ці публікації є інформаційного характеру (частково конфесійно орієнтованого), подекуди навіть «адвокатського» (якщо орієнтуватися на позицію УПЦ). Особливістю публікацій ПЦУ є те, що вони використовують емоційно навантажені для суспільства теми, а також іншомовний контент, переклад його на англійську, грецьку мови задля залучення міжнародної аудиторії. Постійними стали публікації-звіти про благодійницьку, душпастирську, соціальну діяльність громад релігійних організацій.

За період війни деякі теми, опубліковані православними церквами набули яскраво вираженого політичного характеру, як на сторінках релігійних медіа, так і на сторінках всеукраїнських ЗМК. Варто згадати наступні: підпорядкування УПЦ РПЦ, концепт «руського міра» та його трансляція священнослужителями УПЦ.

4. РІСУ і у період війни «тримає марку» якісного релігійного медіа. Так, лише за березень 2022 р. нею було опубліковано 70 матеріалів. Для порівняння нами було обрано статистику публікацій за листопад 2023 р. (20 публікацій). Незважаючи на зменшення кількості публікацій (що пояснюється зниженням інтенсифікацією релігійного і соціального життя українців), РІСУ продовжує висвітлювати перехід громад УПЦ до ПЦУ та проросійську позицію представників УПЦ. Впадає в очі використання РІСУ в останні місяці специфічного синоніму для УПЦ – ««Гнана» Церква». У висвітленні діяльності православних церков в умовах війни на шпальтах РІСУ спостерегається полярне зміщення акцентів: ПЦУ – публікації про допомогу військовим та зустріч із військово-політичним керівництвом держави, УПЦ – освячення нових храмів та конфлікти в громадах.

5. Аналізуючи всеукраїнські громадсько-політичні ЗМК (а саме: Hromadske.tv, Espresso.tv, Радіо свобода, Zaxid.Net, Суспільне, Укрінформ, Українська правда), дійшли висновку, що відзначається «слабкий» інтерес до ПЦУ у порівнянні із діяльністю УПЦ в частині війни. Поясненням цьому є позиція самих ЗМК та їх керівництва щодо політичної ситуації в країні. Так, «Espresso.tv», має виражену «пропорошенківську позицію», публікуючи аналітичні статті та експертні висновки щодо релігійної ситуації в країні в більшій мірі за авторством М. Княжицького та П. Порошенка. «Медійний шум» навколо кожної теми здійснює «Українська правда», публікуючи по декілька дописів щодо однієї і тієї ж ситуації (події). Такі видання як Zaxid.Net, Суспільне та Hromadske.tv орієнтуються на регіональний контекст, адже самі є сукупністю регіональних редакцій, тому кожна публікація містить «географічний покажчик» (обов'язкове зазначення місця події) в назві.

Висвітлення позиції православних церков щодо російсько-української війни у всеукраїнських медіа відбувається через наступні теми: приклади проросійської та антиукраїнської позиції, колабораціонізму та сепаратизму священнослужителів УПЦ; розслідування СБУ щодо цього; обговорення ситуації довкола переходу громад УПЦ у підпорядкування ПЦУ; обговорення ситуації довкола Києво-Печерської та Почаївської лавр; арешт настоятеля Києво-Печерської Лаври о. Павла; обговорення рішення Священного Синоду УПЦ та законодавчі ініціативи із заборони діяльності УПЦ (РПЦ) в Україні; транслявання офіційної позиції Церкви, її представників

Найбільш активно публікуються матеріали за тегами «ПЦУ» (24 статті), «Церква» та «УПЦ» (11 статей) редакцією Української правди.

До загальних тем, без зазначення конфесійної преналежності можна віднести лише питання руйнування храмів через воєнні дії та соціальне служіння Церкви.

Серед традиційних публікацій новинного, інформаційного та оглядового характеру у всіх досліджуваних мас-медіа розміщуються матеріали аналітичного характеру та ексклюзивні інтерв'ю.

Негативною тенденцією останніх років, за даними Інститут масової інформації, стало використання в статтях присвячених діяльності УПЦ, емоційно навантажених термінів, стереотипів, мови ворожнечі та порушували стандарт відокремлення фактів від коментарів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. «63% українців підтримують ідею розриву зв'язків УПЦ МП з російською Церквою» (2022). РІСУ. https://risu.ua/63-ukrayinciv-pidtrimuyut-ideyu-rozrivu-zvyazkiv-upc-mp-z-rosijskoyu-cerkvoyu_n126959
2. «Або ви поклоняєтесь Христу, або Путіну, – релігієзнавець про поминання Кирила в УПЦ МП» (2022). РІСУ. https://risu.ua/abo-vi-poklonyayetes-hristu-abo-putinu---religiyeznavec-pro-pominannya-kirila-v-upc-mp_n127639
3. Ален Дж. (2014) Церква та світські ЗМІ – “однаково винуваті”. <http://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/tserkva-ta-svitski-zmi-odnakovo-vynuvati/>
4. «Архімандрит Печерської лаври УПЦ МП перейшов до ПЦУ: Його призначили в.о. намісника лаври». <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/29/7395616/>
5. «Блаженніший Митрополит Онуфрій – війна, це великий гріх перед Богом» <https://news.church.ua/2022/02/22/blazhennishij-mitropolit-onufrij-vijna-ce-velikij-grih-pered-bogom/#2023-12-05>
6. Бойко А. А. Характер висвітлення етнорелігійної проблематики у мас-медіа України. <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1968>
7. «В Івано-Франківській єпархії рейдери продовжують захоплювати храми – єпархіальна прес-служба» (2022). УПЦ. Офіційний сайт. <https://news.church.ua/2022/03/11/v-ivano-frankivskij-jeparxiji-rejderi-prodovzhuyut-zaxoplyuvati-xrami-jeparxialna-pres-sluzhba/>
8. «В ПЦУ роз'яснили, як до них можуть приєднатися парафії УПЦ МП, які вирішили порвати з РПЦ і Кірілом» (2022). РІСУ. https://risu.ua/v-pcu-rozyasnili-yak-do-nih-mozhut-priyednatisya-parafiyi-upc-mp-yaki-virishili-porvati-z-rpc-i-kirilom_n127434

9. «В Софійському Соборі молилися за Україну, незважаючи на обстріли Києва російськими ракетами» (2022). ВРЦіРО. Офіційний сайт. <https://vrciro.org.ua/ua/events/uccro-prayer-for-ukraine-and-against-russian-aggression>
10. «В.О. намісника Лаври: Братія молиться за Зеленського, а прокльони Павла повернуться до нього ж». <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/1/7396024/>
11. Вишивана Х. (2018) Перспективи розвитку християнських мас-медіа України: професія релігійного журналіста. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. Випуск 44. С. 165–171
12. «Від компліментів до «вигнання бісів»: медійна траєкторія УПЦ Московського Патріархату. <https://imi.org.ua/monitorings/vid-komplimentiv-do-vygnannya-bisiv-medijna-trayektoriya-upts-moskovskogo-patriarhatu-i52196>
13. «Відбулася зустріч Предстоятеля ПЦУ з Главою УГКЦ» (2022). ПЦУ. Офіційний сайт. <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/vidbulasya-zustrich-predstoyatelya-ptsu-z-glavoyu-ugkts/>
14. «Війна кардинально змінює форму посту, – Предстоятель ПЦУ звернувся до вірних» (2022). РІСУ. https://risu.ua/vijna-kardinalno-zminyuye-formu-postu---predstoyatel-pcu-zvernuvsya-do-virmih_n126896
15. «Віряни УПЦ в ЗСУ гинуть за Україну, але цього не показують в ЗМІ – Олена Богдан» <https://news.church.ua/2022/09/16/viryani-upc-v-zsu-ginut-za-ukrajinu-ale-cogo-ne-pokazuyut-v-zmi-olena-bogdan/#2023-12-09>
16. «Впродовж 24-26 березня до Православної Церкви України приєдналися кілька громад у різних областях» (2022). РІСУ. https://risu.ua/do-pcu-prodovzhuyut-priyednuvatisya-gromadi-mp_n127627
17. ««Ганебно і антицерковно»: речник ПЦУ розкритикував двох єрархів УПЦ МП за небажання засудити на Синоді РПЦ путінську агресію» (2022). РІСУ. https://risu.ua/ganebno-i-anticerkovno-rechnik-pcu-rozkritikuvav-dvoh-yerarhiv-upc-mp-za-nebazhannya-zasuditi-na-sinodi-rpc-putinsku-agresiyu_n127617

18. «Глава Офісу Президента України закликав не спекулювати на релігійному питанні, оскільки розкол країни вигідний тільки ворогу» (2022). ПЦУ. Офіційний сайт. <https://news.church.ua/2022/03/21/glava-ofisu-prezidenta-ukrajini-zaklikav-ne-spekulyuvati-na-religijnomu-pitanni-oskilki-rozkol-krajini-vigidnij-tilki-vorogu/>
19. Голік О.В. Жанрова система друкованих ЗМІ: новітні підходи до класифікації та перспективи розвитку. <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2386>
20. Данькова Н. (2019) Євстратій Зоря: «Власники й керівники медіа вважають, що релігійна тематика “нерейтингова”». <https://detector.media/infospace/article/171533/2019-10-14-ievstratij-zorya-vlasnyky-y-kerivnyky-media-vvazhayut-shcho-religiyna-tematyka-nereytingova/>
21. «Десятки громад перейшли до ПЦУ». <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/26/7334764/>
22. Дзюба О. «Пошук – це не лише про Google, часто це про пошук особистості». Інтерв'ю з діджитал-отцем ПЦУ Михайлом Омеляном. <https://dev.ua/news/poshuk-tse-ne-lyshe-pro-google-chasto-tse-pro-poshuk-osobystosti-interviu-z-didzhytal-ottsem-ptsu-mykhailom-omelianom>
23. «Епіфаній звернувся до братії Лаври: Всі, хто відкине владу Москви продовжать служіння». <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/18/7394062/>
24. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: Посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ, 2016. 118 с.
25. «Заява Київської Митрополії Української Православної Церкви щодо ситуації з настоятелем храму у м. Бородянка» (2022). УПЦ. Офіційний сайт. <https://news.church.ua/2022/03/12/zayava-kijivskoj-mitropoliji-ukrajinskoj-pravoslavnoj-cerkvi-shhodo-situaciji-z-nastoyatelem-xramu-u-m-borodyanka/>
26. «Звернення Святійшого Патріарха Філарета до єпископату УПЦ МП» (2022). УПЦ КП. Офіційний сайт.

<https://www.cerkva.info/news/zvernennia-sviatijshoho-patriarkha-filareta-do-ieryskopatu-upts-mp/>

27. «Івано-Франківська СБУ вимагає від священника УПЦ «самоліквідувати» свою парафію» (2022). УПЦ. Офіційний сайт.

<https://news.church.ua/2022/03/12/ivano-frankivska-sbu-vimagaje-vid-svyashhenika-upc-samolikviduvati-svoyu-parafiyu/>

28. Кагамлик С., Обушний М. (2022) Православна Церква в Україні в умовах російсько-української війни: полюси цивілізаційного вибору. Українознавчий альманах. Випуск 30. С. 74-82

29. Козиряцька С. (2018) Церква, політика та ЗМІ: від маніпулятивних технологій до рівноправної комунікації. Матеріали 7-мої міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація, суспільство» (17-19 травня 2018 р.). С. 232-233

30. Козиряцька С. А. Мережеві християнські видання українського медіапростору: монографія. Запоріжжя, 2017. 192 с.

31. «Коментар щодо інформації про затриманого поліцією священнослужителя» (2022). УПЦ. Офіційний сайт.

<https://news.church.ua/2022/03/16/komentar-shhodo-informaciji-pro-zatrimanogo-policijeyu-svyashhennosluzhitelya/>

32. Комінко Ю.М. Релігійна тематика на сторінках українських загальнонаціональних видань.

<http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1455>

33. Мельник Р. (2023) «Понад 80% матеріалів про УПЦ МП в українських медіа порушують стандарти, – моніторинг ІМІ».

<https://detector.media/infospace/article/210340/2023-04-20-ponad-80-materialiv-pro-upts-mp-v-ukrainskykh-media-porushuyut-standarty-monitoring-imi/>

34. «Митрополит Епіфаній закликав до захисту України від російської агресії» (2022). ПЦУ. Офіційний сайт.

<https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/mytropolyt-epifanij-zaklykav-do-zahystu-ukrayiny-vid-rosijskoyi-agresiyi/>

35. «Митрополити України, Молдови і Литви не прибули на Синод РПЦ до Москви» (2022). РІСУ. https://risu.ua/mitropoliti-ukrayini-moldovi-i-litvi-ne-pribuli-na-sinod-rpc-do-moskvi_n127552

36. «Московський Патріархат – це частина російської Церкви, яка має бути заборонена в Україні – Ростислав Павленко» (2022). РІСУ. https://risu.ua/moskovskij-patriarhat--ce-chastina-rosijskoyi-cerkvi-yaka-maye-buti-zaboronena-v-ukrayini--rostislav-pavlenko_n127063

37. Насіківська В. М. (2022) Церква як елемент «гострої сили» Російської федерації. Міжнародні та політичні дослідження. Вип. 35. С. 80-92

38. «Обращение к главе РПЦ патриарху Кириллу» (2022). ПЦУ. Офіційний сайт. <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/obrashhenye-k-glave-rpts-patryarhu-kyryllu/>

39. «Освячено хрест на південно-східній бані Святої Софії Київської» (2022). ПЦУ. Офіційний сайт. <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/osvyacheno-hrest-na-pivdenno-shidnij-bani-svyatoyi-sofiyi-kyivskoyi/>

40. Петрушкевич М.С. (2019) Релігійний контент у нових медіа: Український сегмент. Гілея: науковий вісник. Вип. 141 (2). Ч. 2. Філософські науки. С. 107–110

41. «Побиття військового в Хмельницькому: храм перейде до ПЦУ, там провели молитву українською». <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/2/7396125/>

42. «Поблизу Харкова 25 березня прикордонники виявили шпигунів-псевдосвященнослужителів» (2022). РІСУ. https://risu.ua/prikordonniki-viyavili-shpiguniv-iz-duhovenstva_n127595

43. «Постанови Священного Синоду Української Православної Церкви (Православної Церкви України)» (2022). ПЦУ. Офіційний сайт. <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/postanovy-svyashhenного-synodu-ukrayinskoyi-pravoslavnoyi-tserkvy-pravoslavnoyi-tserkvy-ukrayiny/>

44. Православна Церква України запустила власний мобільний застосунок «Моя Церква». <https://www.pomisna.info/uk/vsi->

novyny/pravoslavna-tserkva-ukrayiny-zapustyla-vlasnyj-mobilnyj-zastosunok-moya-tserkva/

45. «Про нас». РІСУ. https://risu.ua/about_us

46. Проблематика ЗМІ: навч. посіб.: у 2 т. Том 2: Релігійна проблематика ЗМІ. Морально-етична проблематика засобів масової інформації. Проблеми правового виховання в сучасних ЗМІ. Міжнародна проблематика. Військова проблематика. Спортивна проблематика. Особливості висвітлення спортивної інформації в газеті «Газета по-українськи». Висвітлення спортивної проблематики в сучасних українських ЗМІ. Розважальна проблематика. Київ, 2011. 570 с.

47. «Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо заборони діяльності релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» (2022). Верховна Рада України. Офіційний сайт. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39269>

48. «Проект Закону про заборону Московського патріархату на території України» (2022). Верховна Рада України. Офіційний сайт. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39276?fbclid=IwAR1Hfba8dD8ATFOBUtCJW8pvifHMr-ZXm4PrB49quAVbglVKlbPXubId1k8>

49. «ПЦУ закликала всі громади УПЦ МП перейти до них». <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/22/7333641/>

50. «Релігійна свобода в умовах агресії рф проти України: експерти про досвід 2014-2022 років» (2022). ДЕСС. Офіційний сайт. <https://dess.gov.ua/roundtable-18-march-2022/>

51. «Релігійна свобода в умовах агресії рф проти України: експерти про досвід 2014-2022 років» (2022). ДЕСС. Офіційний сайт. <https://dess.gov.ua/roundtable-18-march-2022/>

52. «Розпорядження Київської Митрополії ПЦУ» (2022). ПЦУ. Офіційний сайт. <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/rozporядzhennya-kyyivskogoyi-mytropoliyi-ptsu/>

53. «Російська церква окупувала Києво-Печерську лавру у XVII столітті – ПЦУ повертає своє по праву». <https://www.pravda.com.ua/news/2023/01/12/7384554/>

54. ««Саме собою «не поминання Патріарха Кирила» не може вважатися великим досягненням», – речник ПЦУ» (2022). РІСУ. https://risu.ua/same-soboyu-ne-pominannya-patriarha-kirila-ne-mozhe-vvazhatisya-velikim-dosyagnennyam---rechnik-pcu_n126658

55. «Свято-Успенську Києво-Печерську Лавру зареєстрували як монастир ПЦУ». <https://www.pravda.com.ua/news/2022/12/2/7379045/>

56. «Термінове звернення ВРЦіРО щодо можливості повітряної атаки на Софію Київську» (2022). ВРЦіРО. Офіційний сайт. <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-emergency-address>

57. «Ткаченко про реєстрацію монастиря ПЦУ в Лаврі: Про передачу мова не йде». <https://www.pravda.com.ua/news/2022/12/2/7379054/>

58. «У Вінницькій єпархії «ПЦУ» продовжує рейдерство під час війни» (2022). УПЦ. Офіційний сайт. <https://news.church.ua/2022/03/22/u-vinnickij-jeparhiji-pcu-prodovzhuje-rejderstvo-pid-chas-vijni/>

59. «У єпархіях УПЦ МП уже почався рух непоминання Патріарха Кирила» (2022). РІСУ. https://risu.ua/u-yeparhiyah-upc-mp-uzhe-pochavsya-ruh-nepominannya-patriarha-kirila_n126584

60. «У Кам'янці-Подільському біля собору сталися сутички, прихильники ПЦУ ставлять намети». <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/9/7397129/>

61. У ПЦУ відцуралися веб-порталу "Е-Церква". РІСУ. https://risu.ua/u-pcu-vidcuralisya-veb-portalu-e-cerkva_n142853

62. Церква і медіа. Сім кроків до порозуміння. Підручник. РІСУ, 2012.

63. «Цифрове богослів'я» у Відкритому православному університеті.
<https://oou.org.ua/2019/10/27/devyat-misyacziv-czyfrovogo-bogoslovya-kogo-narodyat-daremskyj-universytet-ta-ukrayinske-prosvitnytvo/>
64. «Ще 100 громад переходять до ПЦУ – Епіфаній».
<https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/29/7335378/>
65. Скленар І. Специфіка роботи сучасного журналіста з релігійною інформацією. https://risu.ua/specifika-roboti-suchasnogo-zhurnalista-z-religiynoyu-informaciyeyu_n16056